

**ZNANSTVENA HISTORIOGRAFIJA I LICENTIA POETICA:
ODNOS POVIJESNOG I FIKCIONALNOG NARATIVA U LIBRETU
OPERE NIKOLA ŠUBIĆ ZRINJSKI IVANA ZAJCA¹**

PETRA BABIĆ

petra.babic10@gmail.com
10 000 ZAGREB

UDK / UDC: 792.026:303.446.4Badalić, H.
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/y54jofv84m>
Prethodno priopćenje / Preliminary Paper
Primljeno / Received: 17. 1. 2022.
Prihvaćeno / Accepted: 3. 4. 2022.

Nacrtak

Nacionalno-povijesne opere koje su nastale u 19. stoljeću imale su važnu integracijsku funkciju u procesima formiranja nacionalne svijesti, pri čemu su se često spretno koristile povijesne epizode kako bi se prenijele željene poruke ili izazvale emocije važne u tada suvremenoj sadašnjosti. Eklatantan je primjer takvog postupka najvažnija hrvatska nacionalna opera *Nikola Šubić Zrinjski* (1876) Ivana Zajca. U članku se prikazuje razvoj historiografskog narativa o Sigetskoj bitci (1566) i Nikoli Zrinskom od

16. do 19. stoljeća te se analizira dosljednost libreta Huga Badalića u korištenju historiografskih podataka o povijesnim događajima, odnosno razlozi udaljavanja od njih.

Ključne riječi: *Nikola Šubić Zrinjski; historiografija; operni libreto; povijesni realitet; kolektivno sjećanje*

Keywords: *Nikola Šubić Zrinjski; historiography; opera libretto; historical reality; collective memory*

Uvod

U procesima nacionalne integracije u 19. stoljeću svijest o zajedničkoj prošlosti bila je jedna od važnih integracijskih silnica,² pri čemu se informacije o važnim događajima i pojedincima iz nacionalne povijesti nisu prenosile samo kroz histo-

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2020-02-4277 Institucionalizacija moderne građanske glazbene kulture u 19. stoljeću na području civilne Hrvatske i Vojne Krajine.

² Usp. Nataša ŠTEFANEK: Zrinski Family in Croatian Historiographic Discourse, u: Wilhelm Kühlmann – Gábor Tüskés (ur.): *Militia et Litterae. Die beiden Nikolaus Zrinyi und Europa*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2009, 391.

riografsku literaturu i formalno obrazovanje nego i kroz umjetničku produkciju (književnost, likovne umjetnosti i glazbu), u kojoj su nacionalno-povijesne opere zauzimale istaknuto mjesto. Te su opere utjecale na formiranje svijesti o identitetu, kontinuitetu i zajedništvu kod publike oslanjajući se na tzv. utemeljiteljske mitove (unutarnje ujedinjenje, jedinstvo svih članova, razgraničenje prema van, postavljanje duhovnih granica i teritorijalno razgraničavanje). Iako se sadržaj tih opera u pojedinim slučajevima nije poklapao s objektivnom poviješću, u obrnutim je slučajevima upravo pridonio (daljnjoj) mitologizaciji već dobro poznatog i važnog stvarnog povijesnog događaja i njegovih protagonista.³ Naime, u takvim je operama prikazivanje povijesnog događaja izdignuto iznad razine naracije na razinu prikazivanja principa, odnosno ideala.⁴ Osim toga, takve teme iz udaljene prošlosti u recepciji javnosti stekle su status svojevrsnih nacionalnih legendi, a time i aureolu »vječne istine«.⁵ Takvo potvrđivanje vječnih istina i (željenih kolektivnih) vrijednosti u nacionalnim pokretima 19. stoljeća imalo je jasnu funkciju osnaživanja kohezije, a zanos u djelu iznesenim idejama koji je publika osjećala često je bio dovoljan da garantira vrlo pozitivnu recepciju i potakne novi izboj domoljubnih emocija.⁶ Eklatantan je primjer takve opere upravo *Nikola Šubić Zrinjski*, u kojem su posebno naglašene ideje o hrabrosti i ustrajnosti u borbi za domovinu, čak do razine samožrtvovanja za dobro naroda i domovine, a koje je publika u Hrvatskoj, ogorčena situacijom i političkim odnosima poslije sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe te sa snažnom potrebom za potvrđivanjem nacionalnog identiteta, itekako spremno prihvaćala.⁷

U ovom će se članku istražiti formacija historiografskog narativa o samom događaju, kao i odnos između povijesnog realiteta i opernog libreta na primjeru opere *Nikola Šubić Zrinjski* (1876) Ivana Zajca. Istražit će se koliko je povijesna zbiljnost bila važna u »nacionalno-povijesnome« te će se propitati je li dosljedna predanost povijesnoj realnosti, odnosno historiografiji utjecala na recepciju opere.

³ O »utemeljiteljskim mitovima« i doprinosu odabira važnog povijesnog događaja pozitivnoj recepciji opere usp. Vjera KATALINIĆ: Ideja nacije i nacionalnog u nekim glazbeno-scenskim djelima: uz početak djelovanja zagrebačke opere (1870-1876), u: Nikša Gligo – Dalibor Davidović – Nada Bezić (ur.): *Glazba prijelaza. Svečani zbornik za Evu Sedak*, Zagreb: Artresor, 2009, 141, 144. O mitologizaciji Nikole Zrinskog i Sigetske bitke usp. Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: Tragovi mitologizacije u operi i/ili tragom mitologizacije opere. Nikola Šubić Zrinjski Ivana pl. Zajca, *Arti Musices*, 50 (2019) 1, 235-258.

⁴ Vjera KATALINIĆ: Nikola Zrinyi (1508-66) as a National Hero in 19th-century Opera between Vienna, Berlin, Budapest and Zagreb, *Musica e storia*, XII (2004) 3, 630.

⁵ Usp. Vjera KATALINIĆ: Ponovno o Zrinijadi na glazbenoj sceni u 'dugom 19. stoljeću', u: Stanislav Tuksar – Kristina Milković – Petra Babić (ur.): *Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti (glazba, likovne umjetnosti, književnost)*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2018, 112.

⁶ O utjecaju prisutnosti ideja s kojima se publika mogla poistovjetiti na pozitivnu recepciju opere usp. V. KATALINIĆ: Nikola Zrinyi (1508-66) as a National Hero in 19th-century, 629-630.

⁷ Usp. V. KATALINIĆ: Ideja nacije i nacionalnog u nekim glazbeno-scenskim djelima, 141.

Nikola Šubić Zrinjski

Nikola Šubić Zrinjski najpoznatija je opera hrvatskog skladatelja Ivana pl. Zajca i jedna od najizvođenijih hrvatskih opera uopće. Opera prikazuje događaje koji su se odvijali neposredno prije i tijekom jednomjesečne opsade Sigeta 1566. godine, a završava prizorom posljednjeg proboja branitelja iz gorućega grada.⁸ Taj je hrabri čin branitelja, kao i činjenica da nakon njega Osmanlije nisu nastavile pohod prema Beču, zadivio onodobnu Europu i buduće generacije. Bitka kod Sigeta te hrabrost Nikole Zrinskog i branitelja postali su jedna od ključnih epizoda nacionalne povijesti i jedna od najslavnijih bitki iz razdoblja ratova s Osmanlijama. Osim u historiografiji, od 16. stoljeća nadalje Nikola je Zrinjski bio snažno prisutan u kolektivnom sjećanju, što se ogledalo u bogatoj zastupljenosti Sigetske bitke kao umjetničke teme u književnosti, slikarstvu i glazbi. Štoviše, snažna prisutnost u kolektivnoj svijesti zacijelo je pridonijela uspjehu *Zrinjskog* na praizvedbi 1876, kao i tome da navedena opera postane (i ostane) nacionalnim simbolom.

Libreto opere⁹ u najrelevantnijim događajima vjerno slijedi historiografske informacije o opsadi kojima raspoložemo, stoga je potrebno u kratkim crtama pred-

⁸ Nikola Zrinski Sigetski (1508-1566) bio je hrvatski ban i jedan od najistaknutijih zapovjednika razdoblja protuosmanskih ratova. Prvi se put istaknuo već 1529. pri obrani Beča, kada ga je zbog pokazane hrabrosti zapazio car Karlo V. i posebno nagradio; godine 1539. zbog izdaje je pogubio Ivana Katzianera (koji je zbog bijega iz bitke nakon katastrofalnog poraza kršćanske vojske kod Gorjana 1537. zatvoren, a 1539. je pobjegao i sklonio se u Zrinskijevu Kostajnicu, koju je navodno namjeravao predati Osmanlijama); godine 1542. pod Peštom je u zadnji tren spasio carsku vojsku i tako stekao povjerenje Ferdinanda I, a 1556. tijekom prve opsade Sigeta napao je obližnju utvrdu Bobovišće. Ta je diverzija omogućila zapovjedniku Marku Stančiću Horvatu da popravi porušene zidine, čime se spriječilo osvajanje grada. Obnašao je dužnost hrvatskog bana (1542-1556), kapetana Sigeta (1561-1566) i glavnog zapovjednika Prekodunavske granice (1563-1566), a od 1557. bio je i nasljedni kraljevski tavernik. U povijest je ušao kao zapovjednik obrane Sigeta 1566, kada je više od mjesec dana s oko 2300 ljudi odolijevao napadima osmanske vojske od oko 117 000 ljudi. Iako su u posljednjoj bitci poginuli Zrinski i svi branitelji osim sedmorice, a Siget je osvojen, i osmanska je strana podnijela znatne gubitke (procjenjuje se na 25 000 ljudi, i to mnogo vojnika iz elitnih postrojbi – konjanika i janjičara), a tijekom opsade umro je i sultan Sulejman, zbog čega je veliki vezir Mehmed-paša Sokolović odustao od pohoda na Beč i s vojskom se vratio u Istanbul. Usp. ***, Zrinski, Nikola IV., *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. 11, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009, 777; Anđelko MIJATOVIĆ: *Obrana Sigeta*, Zagreb: Školska knjiga, 2010, 36, 39-40, 62, 94.

⁹ Libreto *Nikole Šubića Zrinjskog* dosad je u više navrata bio predmetom znanstvenog istraživanja, a u tim se radovima analizirao kao autonomno umjetničko djelo u odnosu na ranije književne predloške (najčešće *Vazetje Sigeta grada* Brne Karnarutića, *Odiljenje Sigetsko* Pavla Rittera Vitezovića i *Obsida sigecka* Nikole Zrinskog, u prijevodu njegova brata Petra Zrinskog) ili u odnosu na procese i nacionalne pokrete 19. stoljeća, ali odnos libreta prema povijesnim izvorima dosad se nije sustavno istraživao. Usp., između ostalih, Vjera KATALINIĆ: Staging History: the 1566 Siege of Siget and 19th Century Opera, *Journal of Croatian Studies*, XLII (2001), 43-52; Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: *Nikola Šubić Zrinjski* u Zajčevoj hrvatskoj nacionalnopovijesnoj opernoj trilogiji. Utjecaj ideja i svjetonazora 19. stoljeća na oblikovanje sadržaja i likova, u: S. Tuksar – K. Milković – P. Babić (ur.): *Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti (glazba, likovne umjetnosti, književnost)*, 143-169; Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: »Vox populi« – uloga i značenje zbornih brojeva/ulomaka u hrvatskoj nacionalnoj povijesnoj opernoj trilogiji (Mislav, Ban Letget, Nikola Šubić Zrinjski) Ivana Zajca, u: Stanislav Tuksar (ur.): *Ivan Zajc (1832-1914): Glazbene migracije i*

staviti tijek opsade i finalne bitke kako bi se moglo objasniti u kojim elementima operna radnja slijedi povijesne događaje, a u kojima od njih odstupa. Pritom će se koristiti historiografska literatura nastala od vremena bitke 1566. godine do trenutka praizvedbe opere – odnosno, ona literatura koja je mogla biti dostupna kako libretistu i skladatelju tako i publici te kao takva predstavljati osnovu na kojoj se formiralo kolektivno sjećanje ili pak korpus tekstova iz kojih su se mogle dobiti informacije o događajima pod Sigetom.

Osim u historiografiji, Nikola Zrinski zauzimao je istaknuto mjesto u raznim tekstovima informativnog karaktera, u epskom i narodnom pjesništvu (koje je osim umjetničke imalo i funkciju prenošenja informacija) te u drugim oblicima književnosti, slikarstvu i glazbi. Prilikom šireg istraživanja, kojih je ovaj rad dio, analizirala su se sljedeća djela: *Teutscher Nation Heldenbuch* (1570) Heinricha Pantaleona, *Les vrais pourtraits et vies des hommes illustres grecz, latins et payens* (1584) Andréa Theveta, *Atrium heroicum, Caesarum regum aliarumque summatum ac procerum, qui intra proximum seculum vixere aut hodie supersunt* (1601) Dominika Kustosa, *Der aller durchleuchtigsten und großmächtigen Kayser, durchleuchtigsten unnd großmächtigen Königen & Erthertogen, durchleuchtigen und hochgebornen Fürsten, wie auch Grafen, Herrn vom Adel, und anderer treflicher berühmter Kriegshelden...* (1603) Jacoba Schrencka von Notzinga. Navedeni su naslovi *illustrium imagines*, djela enciklopedijskog tipa sa životopisima znamenitih ljudi,¹⁰ a tekstovi o Nikoli Zrinskom u navedenim djelima ističu nekoliko zajedničkih motiva: plemeniti karakter Nikole Zrinskog, njegovu uspješnost u dotadašnjem ratovanju, osmansko podizanje opsade oko grada te herojski posljednji proboj. Tekstovi se u nastavku izlaganja koncentriraju na događaje oko Sigetske bitke. Pritom Pantaleon i Thevet kreiraju vlastite narativne linije, dok dispozicija teksta Schrencka von Notzinga na pojedinim mjestima podsjeća na Črnkovu, što je posebno uočljivo kada govori o zakletvi te o Zrinskijevu govoru prije proboja te daje naslutiti da je on jedini od trojice autora poznao i koristio Črnkov tekst, najvjerojatnije u Budininu latinskom prijevodu. Nastavno na isticanje hrabrosti iskazane u bitci kod sve trojice autora prisutna je i konstatacija kako je Zrinski svojim postupkom zadužio kršćansku Europu. Nadalje, analizirala se *Pjesma o Sigetu* (naknadno tako naslovljena,

kulturni transferi u srednjoj Europi i šire u 'dugom' 19. stoljeću / Musical Migrations and Cultural Transfers in the 'long' 19th Century in Central Europe and Beyond, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2016, 59-81; Dabilor PAULIK: *Hrvatski operni libreto*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005; Petra BABIĆ: *Hrvatske nacionalno-povijesne opere od druge polovice 19. do kraja 20. stoljeća. Intencije i recepcija*, Zagreb: Despot Infitinitus, 2021.

¹⁰ Prikazom Nikole Zrinskog s posebnim naglaskom na načinima njegova vizualnog prikaza u tim djelima bavio se Milan Pelc. Vidi: Milan PELC: *Nikola Zrinski Sigetski u knjigama sa životopisima i portretima znamenitih ljudi iz 16. stoljeća*, u S. Tuksar – K. Milković – P. Babić (ur.): *Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti (glazba, likovne umjetnosti, književnost)*, 217-236.

danas najstarija poznata pjesma o bitci dio je *Prekmurske pjesmarice*),¹¹ uloga koje je najvjerojatnije bila dvojna – informirati slušateljstvo i istaknuti junaštvo Zrinskog. Ova je pjesma iznimno važna, i to ne samo jer je najraniji poznati primjer bavljenja sigetskom bitkom kao pjesničkom temom nego i zato što otkriva da je u trenutku njezina nastanka već postojao korpus i veselih i žalosnih pjesama o Nikoli Zrinskom ili Sigetu; otkriva odnose između Zrinskog i njegovih suvremenika; pokazuje da je sultan Sulejman na kršćanskoj strani, iako omražen zbog osvajanja, bio cijenjen kao protivnik i vojskovođa te naposljetku pokazuje da je *Podsjedanje i osvojenje Sigeta* Franje Črnka bilo dobro poznato i korišteno kao izvor informacija o bitci. Autor *Pjesme o Sigetu* navodi i da je Zrinski iza sebe ostavio »pošten i dober glas«, čime implicitno daje do znanja da je jedna od uloga pjesme bila daljnje širenje informacija o njemu i učvršćivanje tog dobrog glasa u svijesti slušateljstva (a upravo je ta funkcija bila jedna od temeljnih u didaktičkoj poeziji sljedeće generacije u razdoblju prosvjetiteljstva). U istom je razdoblju nastao veći broj pučkih pjesama koje su tematizirale bitku pod Sigetom i junaštvo Nikole Zrinskog, a bile su hrvatske, slovačke, gradišćanskohrvatske, srpske i bosanske provenijencije.¹² Dok su pjesme europskog kulturnog kruga sadržavale uobičajene motive požrtvovnosti i junaštva, one nastale na srpskom i bosanskom prostoru (tada dijelu Osmanjskog Carstva) Zrinskog su prikazivale u negativnom kontekstu. Tijekom ranog novog vijeka nastala su i tri epa o Sigetskoj bitci, koja su danas možda i najpoznatija književna djela na tu temu. Riječ je o epovima *Vazetje Sigeta grada* (1584) Brne Karnarutića, *Obsida Sigecka* (1660) Petra Zrinskog (taj je ep zapravo prepjev na hrvatski spjeva *Obsidio Sigethiana*, 1651, Nikole Zrinskog) i *Odiljenje Sigetsko* (1684) Pavla Rittera Vitezovića. Iako se sva tri djela razlikuju u načinu obrade teme i tijeku naracije, zajednički im je cilj potvrđivanja i prenošenja informacija o junaštvu Zrinskog i branitelja te velikoj hrabrosti iskazanoj u obrani Sigeta. U 19. stoljeću nastao je iznimno velik broj djela na temu Nikole Zrinskog i Sigetske bitke u svim granama umjetnosti – tako danas raspoložemo saznanjima o postojanju više od 100 književnih djela (pjesama, epova, drama, romana itd.), više od 70 slika i grafika i više od 30 glazbenih i glazbeno-scenskih djela.

Iako se navedena umjetnička djela neće zasebno analizirati u ovom članku, potrebno je istaknuti kako je Nikola Zrinski jedan od rijetkih pripadnika nacionalnog panteona čija se kanonizacija odvijala i u domeni visoke i u domeni pučke

¹¹ *Prekmurska pjesmarica* prva je kajkavska rukopisna pjesmarica. Smatra se kako joj je osnovna funkcija bila ona memorijskog pomagala za izvođenje te je vjerojatno nastajala tijekom dužeg vremena (što se zaključuje po tome što sadrži rukopise nekoliko različitih pisara). Usp. Mario KOLAR: *Između tradicije i subverzije*, Zagreb: FF Press, 2016, 9; Estela BANOV: Naracija o junaštvu kao dio kolektivnog pamćenja: Nikola Zrinski u usmenim i pučkim povijesnim pjesmama, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 11 (2008), 116.

¹² Velik je broj pučkih pjesama (hrvatskih i stranih) sakupljen u zbirci *Pjesme, predaje i zapisi o Zrinskom* Đure Frankovića, koja se kao izvor rabila i u ovom istraživanju. Usp. Đuro FRANKOVIĆ (ur.): *Pjesme, predaje i zapisi o Zrinskom*, Pečuh: Mađarsko etnografsko društvo u Budimpešti, 2003.

kulture. Upravo je zbog toga njegova funkcija u nacionalnoj integraciji bila snažnija i uspješnija.¹³

1. *Historiografija o Nikoli Šubiću Zrinskom i Sigetskoj bitci*

1. 1. Ranonovovjekovna historiografija

Netom poslije pada Sigeta Europom su se počeli širiti izvještaji o bitci, iste ili sljedeće godine i Zrinskijev je komornik Franjo (Ferenc) Črnko¹⁴ napisao kroniku o tijeku opsade i bitke, a Nikola Zrinski i Sigetska bitka svoje su mjesto našli u raznim ranonovovjekovnim historiografskim i enciklopedijskim djelima. Neka od najznačajnijih su, osim Črnkova spisa, *Zigethi Hungariae claustris praestantissimi vera descriptio et Obsidionis Epitome* Ferenc Forgácha, *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV ab anno 1490. ad annum 1605.* Nikole Istvánffyja, *Memoria regum et banorum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae* Jurja Ratkaja, *Stemmatographia Mavortiae Familiae Comitum de Zrin* Marka Forstala.

Prvo je djelo u kojem su detaljno izneseni događaji koji su se odvijali tijekom opsade Sigeta i finalne bitke kronika *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta* Franje Črnka. Ta kronika predstavlja vrijedan i jedinstven izvor spoznaja o događajima u gradu Sigetu tijekom opsade te je kao takva postala nezaobilazna svim autorima koji su se kasnije bavili navedenom temom. Stoga ju je, iako je strogo tehnički gledano riječ o primarnom izvoru, a ne o historiografskom radu, nužno uzeti u obzir pri raspravi o ranonovovjekovnoj historiografiji na temu Sigetske bitke.

Črnko naraciju događaja započinje s danom 15. lipnja te navodi da je Zrinskom došlo ukupno pet uhoda i izvijestilo ga o kretanju osmanske vojske. On je dva dana kasnije, uvidjevši kako se velik broj Osmanlija okuplja oko Šikloša, onamo poslao

¹³ Ružica PŠIHISTAL: Nikola Zrinski u pjesničkom pamćenju hrvatskog puka, u: Stjepan Blažetin (ur.): *XIII. Međunarodni kroatistički skup*, Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 2017, 40. O toj temi v. npr. i: Estela BANOV: Naracija o junaštvu kao dio kolektivnog pamćenja: Nikola Zrinski u usmenim i pučkim povijesnim pjesmama, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 11 (2018), 111-133; Josip BRATULIĆ: Sigetska epopeja u hrvatskoj književnosti, u: Josip Bratulić – Vladimir Lončarević – Božidar Petrač (prir.): *Nikola Šubić Zrinski u hrvatskom stihu*, Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2016, I-XXV; Zrinka BLAŽEVIĆ – Suzana COHA: Zrinski i Frankopani – strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 40 (2008) 1, 91-117.

¹⁴ Franjo (Ferenc) Črnko bio je pisar i komornik Nikole Zrinskog. Prema starijim podatcima bio je Hrvat porijeklom iz »stare čakavske domovine Zrinskih«, dok u recentnim istraživanjima Ivan Zvonar spekulira temeljem oblika prezimena kako je bio (moguće sitni) ukrajinski plemić, jedan od nekolicine koji su u 16. stoljeću došli na imanja Nikole Zrinskog i Krste Ungnada. Črnko se nalazio u Sigetu tijekom opsade i sudjelovao je u posljednjoj bitci koju je preživio te je odveden u ropstvo, a kasnije ga je otkupio Nikolin sin Juraj Zrinski. Po vlastitom je doživljaju napisao *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta* (a pretpostavlja se kako je tijekom opsade vodio bilješke o događajima), u kojem opisuje tijek događaja u gradu iz dana u dan, kao i posljednju bitku i događaje neposredno nakon nje. ***: Črnko, Ferenc (Franjo), *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. 2, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2000, 699; Ivan ZVONAR: Sigetska tragedija u očima jednog komornika i jednog vojnika, *Kaj*, XLIX (2016) 5-6, 67.

postrojbu koja je napala osmansku prethodnicu i odnijela veliku pobjedu. Dalje navodi da je 7. lipnja stigla vijest kako je sultan stigao u Beograd i da se lađe vuku uzvodno po Dravi te da je Hamza-beg dobio naredbu podignuti most preko rijeke. U međuvremenu je Nikola Zrinski pripremao Siget za opsadu, u gradu je okupio sve vojnike i građane te je za njima zatvorio gradska vrata. Kada su se svi okupili u unutrašnjosti grada, obavijestio ih je da će osmanska vojska napasti grad i ohrabrio ih neka se toga ne boje nego neka se uzdaju u Božju pomoć te ih je upozorio kako je potrebno da među njima vladaju vjernost, sloga i poštenje. Tada se svima prisutnima zakleo riječima »Ja Miklouš Zrinski prisežem najprvo gospodinu Bogu, potom cesarovoj svitlosti, svih nas gospodinu premilostivomu, i vam vitezom ki ste sada ovdje. Tako meni pomozite Otac, Sin i Duh Sveti, Sveto Trojstvo, jedini Bog da vas ja neću ostaviti, nego da oću trpiti s vami zlo i dobro i da oću ovdje s vami živiti i umrijeti.«¹⁵ Zatim je zatražio i od svih ostalih da polože istu zakletvu. Za svojeg je zamjenika odredio Gašpara Alapića te je donio druge odredbe o ponašanju u gradu tijekom opsade i odredio kazne za njihovo kršenje. Črnko navodi da je u tom trenutku u Sigetu bilo nešto više od 2300 ljudi sposobnih za oružje.

Nakon ovih uvodnih opisa i objašnjenja Črnko nastavlja opisivati tijek opsade gotovo dan po dan. Detaljno opisuje pojedine osmanske napade, strateške načine na koje su pokušavali prodrijeti u grad, kao i same bitke. Pritom stalno naglašava velik brojčani nesrazmjer između branitelja i napadača te ljudske žrtve koje su branitelji brojili u svakom od napada, ali istovremeno ističe i kako su se cijelo vrijeme hrabro borili i odolijevali napadima te da je u više sukoba poginulo i mnogo Osmanlija. Opisujući posljednju bitku 7. rujna, Črnko piše kako su u šest sati ujutro napadači zapalili unutrašnji dio starog grada u koji su se branitelji na kraju povukli te da je pokrenut napad iz svih snaga. Kada je plamen zahvatio grad, Zrinski je vidio da se u njemu više ne može ostaniti, pa je naredio svojem komorniku, autoru analiziranog spisa, da mu donese svečanu, čistu odjeću – halju i ogrtač od atlasa (jer se u toj lakšoj odjeći mogao bolje kretati), šešir od crnog baršuna izvezen zlatom s dijamantom i čapljinim perom koji je nosio na vjenčanju, očevu sablju i samo mali okrugli štit,¹⁶ ali bez oklopa i kacige uz objašnjenje »da ne ide on van da bi otil van izajti iz Segeta, nego da oće u njem trpiti ča mu gospodin Bog da, a njega oružje da bude gospodin Bog.«¹⁷ Također je u podstavu stavio sto ugarskih zlatnih dukata (naglašeno je kako je inzistirao da među njima ne bude ni jedan turski) i ključeve grada, a svojim je vojnicima objasnio kako je to učinio da onaj tko s njega svuče haljinu ne bi mogao reći kako kod njega nije ništa našao, odnosno kako nitko ne bi uzeo gradske ključeve dokle god je živ. Zatim je izašao na gradski trg i ohrabrio okupljene branitelje govorom: podsjetio ih je na zakletvu koju su svi

¹⁵ Ferenc ČRNKO: *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta*, ur. Milan Ratković, Zagreb: Liber – Mladost, 1971, 3-8, citirana zakletva na str. 8.

¹⁶ F. ČRNKO, *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta*, 18-20.

¹⁷ *Ibid.*, 20.

položili i pozvao ih, jer svi vide kako se u gradu više ne može ostati, da provale iz grada u veliki grad i sukobe se s neprijateljem, još jednom im obećavši da će ih u svemu predvoditi i da ih do smrti neće ostaviti. Zatim su svi branitelji triput zavjeli Isusovo ime, a Zrinski je Lovri Juraniću dao carsku zastavu i zapovjedio da se, kada se otvore vrata, ispali hitac iz topa kako bi se napravio prolaz među nadiručim vojnicima. Tijekom bitke na mostu Zrinski je bio triput pogoden iz arkebuze i pao je, što je izazvalo veliko oduševljenje među Osmanlijama. Branitelji su se tada povukli u unutrašnjost grada, napadači su provalili za njima te je nastalo veliko krvoproliće, a žene i djecu odvodili su u zarobljeništvo. Črnko navodi kako je, dok je još trajalo haraćenje, požar zahvatio i gradsku barutanu. Ona je odletjela u zrak u snažnoj eksploziji u kojoj je, prema turskim izvorima, poginulo 3000 napadača.¹⁸

Nedugo poslije objave Črnkova djela Samuel Budina preveo ga je na latinski i 1568. objavio pod naslovom *Historia Sigethi*. Upravo je taj latinski prijevod (iako nije riječ o sasvim doslovnom prijevodu, nego autor na više mjesta dodaje podatke o širem kontekstu događaja, uvodna objašnjenja pohoda 1566. ili objašnjenja pojedinih pojmova i funkcija, ali – što je vrlo važno – faktografija i događajnica ne razlikuju se od izvornika)¹⁹ postao ključnim za diseminaciju spoznaja o Nikoli Zrinskom i Sigetskoj bitci diljem suvremene Europe. To je djelo iste godine kada je tiskano bilo prevedeno na njemački jezik i doživjelo je dva izdanja, a ubrzo je prevedeno i na talijanski te također dvaput izdano do 1570. godine.²⁰

Godine 1587. svoju je povijest opsade i pada grada objavio i ugarski povjesničar Ferenc (Franciscus) Forgách (oko 1530-1577) u djelu *Zigethi Hungariae claustrae praestantissimi vera descriptio, et obsidionis epitome* (Vjeran opis vrlo znamenite ugarske utvrde Siget i sažet prikaz njezine opsade). Sam tijekom događaja kako je iznesen podudara se s Črnkovim, stoga ga ovdje nema potrebe detaljnije elaborirati. Međutim, ovo je djelo osobito zanimljivo stoga što se određeni podatci, koji su postali stalna mjesta u narativu o Sigetskoj bitci, prvi put pojavljuju upravo kod Forgácha. To su ponuda uprave nad Hrvatskom u zamjenu za predaju grada i zarobljavanje Jurja Zrinskog; najjači osmanski napad 29. kolovoza, na dan bitke na Mohačkom polju 1526; te priča o sigetskoj neznanoj junakinji koja je uz svojeg supruga poginula u borbi. Najvažniji je od ovih podataka, naravno, onaj da je sultan Zrinskom ponudio »upravu nad Ilirikom i posjed nad Hrvatskom« ako preda grad, a kada je Zrinski to odbio, tvrdio je kako mu je zarobio najstarijeg sina i prijetio da će ga pogubiti ako ne preda Siget.²¹ Naime, prema Forgáču, Osmanlije su

¹⁸ *Ibid.*, 18-22.

¹⁹ Za više detalja o usporedbi dvaju djela vidi: Kristina JOZAK: *Historia Sigethi* Samuela Budine i njegov opis Sigetske bitke, u: S. Tuksar – K. Milković – P. Babić (ur.): *Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti (glazba, likovne umjetnosti, književnosti)*, 401-415.

²⁰ *Ibid.*, 404-405.

²¹ Franciscus FORGÁCH: *Zigethi Hungariae claustrae praestantissimi vera descriptio, et obsidionis epitome*, u: Petrus Albinus (ur.): *De Sigetho Hungariae propugnaculo, a Turca anno Christi MDLXVI obsessio & expugnatio, opusculum Consecratum*, Wittenberg, 1587, nepaginirano [4].

tada sasvim slučajno zarobile njegova trubača, iskoristivši to kao varku i zaprijetivši Zrinskom da će ga pogubiti ako se ne preda, a i uvjeravali su ga da nema smisla braniti grad ako zbog toga izgubi sina. Međutim, Zrinski je vjernost caru i obranu domovine pretpostavio sinovljevu spasu, a i svoje je vojnike pozvao da im njegova patnja bude inspiracija za još snažnije ustrajanje u obrani.²² Informacija o naj snažnijem napadu upravo 29. kolovoza više je kuriozum nego podatak od presudne važnosti, ali vrijedi ga spomenuti – dok Črnko spominje da su Osmanlije 26. kolovoza poduzele prvi napad na unutarjni grad »i tako su jagmili vsaki dan«,²³ Forgách ističe upravo taj datum, navodeći da je bio »nesretan Mađarima, a sretan neprijateljima« te da je Sulejmana učinilo nestrpljivim i razbjesnulo sjećanje na dan kad je »kralj Ludovik stradao s gotovo cijelom ugarskom vojskom«, pa je zapovjedio napad²⁴ – a upravo će taj datum i kasnija historiografija isticati kao svojevrsni početak zaista posljednjih borbi za grad prije samog finalnog proboja. Treći je značajni podatak koji prvi spominje Forgách onaj o supruzi jednog od branitelja koju je muž prije posljednjeg proboja želio ubiti kako ne bi dospjela u tursko zarobljeništvo, ali ga je ona uspjela nagovoriti da to ne učini ne samo zato što bi to bio njegov grijeh nego i zato što bi bilo još gore od toga da ga time napusti u trenutku krajnje opasnosti. Umjesto toga odjenula je mušku odjeću i uzela oružje te se u zadnjoj bitci borila uz svojeg supruga²⁵ – slični se motivi ustrajnosti u ostajanju uz muža i nepokolebljive hrabrosti pojavljuju u liku Eve u Badalićevu libretu, odnosno Körnerovu izvorniku.

U 17. stoljeću o Sigetskoj su bitci pisali Nikola (Miklós) Istvánffy u povijesti Ugarske pod naslovom *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV ab anno 1490. ad annum 1605.* (Köln 1622), Juraj Rattkay u djelu *Memoria regum et banorum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* (Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Beč 1652) i Marko Forstal u rodoslovlju *Stemmatographia Mavortiae Familiae Comitum de Zrin* (Rodoslovlje ratničke obitelji knezova Zrinskih, 1663-1665).

Najstariji od ovih autora Nikola Istvánffy (1538-1615) i osobno je poznao Nikolu Zrinskog Sigetskog. Dvije je godine (1556-1558) proveo u njegovoj službi, a u tom ga je razdoblju toliko fascinirao da mu je postao jedan od najvećih poklonika. Često ga je spominjao u svojoj povijesti Ugarske te ga je, uz kralja Matiju Korvina, smatrao najznačajnijom osobom hrvatske i ugarske povijesti.²⁶ Opisujući opsadu, Istvánffy dosljedno preuzima Črnkove podatke o njezinu tijeku i pojedini-

²² *Ibid.*, [4-5].

²³ F. ČRNKO: *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta*, 15.

²⁴ F. FORGÁCH: *Zigethi Hungariae claustris praestantissimi vera descriptio*, [5-6].

²⁵ *Ibid.*, [10].

²⁶ Iva MANDUŠIĆ: Ugarski povjesničar Nikola (Miklós) Istvánffy (1538.-1615.) i njegovo djelo *Historiarum de rebus Ungaricis* u hrvatskoj historiografiji, *Croatica Christiana periodica*, 33 (2009) 64, 36.

nim epizodama te ih sve iznimno detaljno opisuje.²⁷ Istvánffy je prema praksi humanističke historiografije nastojao što uvjerljivije prikazati znamenite pojedince ne fokusirajući se samo na faktografiju, odnosno njihova djela, nego i na odgovarajuća stilska izražajna sredstva, primjerice pripisujući im uzvišene govore formulirane onako kako je sam zamišljao da su mogli glasiti.²⁸ Tako je Zrinskijev govor pri polaganju zakletve mnogo kićeniji nego što bi se moglo zaista očekivati od jednog vojnog zapovjednika u 16. stoljeću, a u posljednjem govoru prije proboja pripisuje mu postojanje svijesti o slavi koja u budućnosti čeka njega i branitelje. Iako ne preuzima Forgáhev podatak o ponudi hrvatske krune u zamjenu za grad, odnosno ucjene sinovim životom, i Istvánffy donosi neke novine. On je prvi povjesničar koji navodi kako je sultan Sulejman umro tijekom opsade (Forgách barata podatkom koji otkriva da se to dogodilo tri dana nakon pada grada)²⁹ te kao uzrok navodi »opterećenost starom dobi i bolešću«, ali i dizenteriju³⁰ (pri čemu je Istvánffy prvi koji spekulira o tom mogućem uzroku Sulejmanove smrti, iako je on povijesno plauzibilan s obzirom na činjenicu da se pred kraj opsade osmanskim logorom zaista počela širiti epidemija dizenterije). Istvánffy također navodi da je veliki vezir Mehmed-paša Sokolović zatajio sultanovu smrt pod prijetnjom smrtno kazne kako vojska ne bi izgubila moral te da je odmah poslao hitnog glasnika novom sultanu Selimu.³¹

Dok Istvánffy izrazito opširno opisuje tijek opsade i događaje pred finalnu bitku, upravo je neobično koliko je malo prostora posvećeno istima u djelu Jurja Rattkaya. S obzirom na naslov djela, *Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* (Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije), Rattkay razmjerno opširno piše o bitkama i događajima koji su se odvijali za Zrinskijeva banovanja, ali o bitci kod Sigeta navodi tek osnovne podatke jer je, prema vlastitoj tvrdnji, »svršetak te opsade inače potomstvu na pamćenje predan od mnogih pisaca, prosudili smo da njegov opis prepustimo njima, da ne bismo zbog preopširnosti čitatelju bili naporni«. ³² O opsadi piše u kontekstu odlomaka o kralju Maksimilijanu II. i smrti bana Petra Erdődyja. Navodi kako je sultan Sulejman pokrenuo novi ratni pohod jer mu kralj protekle dvije godine nije platio dogovoreni porez za primirje te da je krenuo na Siget kad je saznao da sigetska posada, kojom je zapovijedao grof Zrinski, često napada njegovu vojsku i da je

²⁷ Nikola ISTVÁNFFY: *Historiarum de rebus Ungaricis Libri XXXIV*, Köln, 1622, 478-488.

²⁸ Usp. I. MANDUŠIĆ: Ugarski povjesničar Nikola (Miklós) Istvánffy (1538.-1615.) i njegovo djelo *Historiarum de rebus Ungaricis*, 45.

²⁹ Franciscus FORGÁCH: *Zigethi Hungariae claustrum praestantissimi vera descriptio*, [7].

³⁰ Nikola ISTVÁNFFY: *Historiarum de rebus Ungaricis Libri XXXIV*, Köln, 1622, 485.

³¹ N. ISTVÁNFFY: *Historiarum de rebus Ungaricis Libri XXXIV*, 485.

³² Juraj RATTKAY: *Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, ur. Mirko Valentić, prev. Zrinka Blažević – Vladimir Rezar – Boris Nikšić – Teodora Shek-Brnardić – Irena Miličić, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001, 215.

Zrinski ubio bosanskog bega Mehmeta.³³ U poglavlju o Zrinskijevu odstupanju s banske časti navodi kako se i nakon toga prikazivao kao najveći ljubitelj domovine, a posebno u opsadi Sigeta, kada je 38 dana izdržavao opsadu i snažne napade neprijatelja. Kada je izgubio nadu u pomoć, Zrinski je »neprijateljima prepustio krvavu pobjedu i napokon pao«, ali naglašava i kako nije ostao neosvećen jer je pritom poginulo i više od 20 000 Osmanlija.³⁴

Djelo *Stemmatographia Mavortiae familiae comitum de Zrin* (Rodoslovlje ratničke obitelji knezova Zrinskih) predstavlja rodoslovlje obitelji koje su od Nikolina tajnika Marka Forstala (Marcus Forstall) naručila braća Nikola VII. i Petar IV. Zrinski, praunuci sigetskog junaka, a bavi se najprije njihovim razdobljem (u opširnijem prvom dijelu) te zatim poviješću obitelji do 17. stoljeća.³⁵ O Nikoli Zrinskom Sigetkom Forstal piše kako ga je Ferdinand I. obdario mnogim častima, položajima i dobrima jer je i prije opsade Sigeta bilo poznato kako je Zrinski vjeran i vičan vojnoj vještini, i to toliko da ga se može usporediti ne samo sa suvremenicima nego i s najsajnijim junacima starine. Navodi kako je za vladavine Maksimilijana II. svoj život okrunio slavnom i zadivljujućom smrću pod Sigetom 1566. godine, kada se suprotstavio sili od 200 000 Turaka i odolijevao joj 38 dana, nakon čega je nastradalo 25 000 neprijatelja, uglavnom vojvoda i kapetana. Turke je vodio sam Sulejman, »bič svijeta«, osvajač tolikih gradova i naroda kojeg su »obuzeli bolest, ludilo i očaj te je pod Sigetom izdahnuo zadnji dah svoje gadne duše«. ³⁶ Iako je bio nadjačan, Zrinski se branio i uspio je odbaciti neprijatelja, ali je grad zahvatio plamen koji je sve uništio, a njegovi su vojnici bili svedeni s 2500 na 600 ljudi. Odbacio je turske napade, prezreo njihove ponude i održao junački govor u kojem je istaknuo kako je spreman umrijeti i podnijeti sve što mu je bilo namijenjeno, a onda je o blagdanu rođenja Blažene Djevice Marije (8. rujna) izveo juriš na neprijatelja. Turci su bili šokirani takvom odlučnošću i uzdisali su jer im se činilo da se bore protiv polubogova ili heroja. Ali tada je Zrinskog pogodio metak i pao je umirući junač-

³³ *Ibid.*, 218.

³⁴ *Ibid.*, 215.

³⁵ Ovo je djelo osobito važno jer je Forstal u rodoslovlju nastojao podrijetlom i precima potvrditi sliku koju je obitelj Zrinski željela stvoriti o sebi. Genealoški ju je povezivao s rimskim rodом Sulpicija (a od iste su obitelji svoje navodno porijeklo izvlačili i Habsburgovci), dapače s carem Galbom, a kasnije i s Ostrovijem (Ostrovius), bratom ostrogotskog kralja Totile, koji je u 6. stoljeću vjerojatno vladao i jednim dijelom današnje Hrvatske (od čijeg imena Forstal izvodi ime utvrde Ostrovica). Zabilježeno je kako su se braća vrlo aktivno uključila u prikupljanje podataka za djelo *Stemmatographia*: Nikola je od zagrebačkih kanonika tražio brojne podatke o svojim precima, a Petar je od trogirskih vlasti naručio prijepis cjelokupnoga gradiva koje je imalo veze sa Šubićima Bribirskim. Usp. Sándor BENE: Povijest jedne obiteljske povijesti. Radanje i žanrovska pozadina genealogije Zrinskih, u: Sándor Bene – Zoran Ladić – Gábor Hausner (ur.): *Susreti dvoju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*, Zagreb: Matica hrvatska, 2012, 259, 284.

³⁶ Marko FORSTAL: *Stemmatographia Mavortiae Familiae Comitum de Zrin*, rukopis (pohranjen u Zbirci rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu), 36r.

kom smrću. I ostali su podijelili njegovu sudbinu – preživjela su samo četvorica koja su bila zarobljena, a iz zarobljeništva ih je otkupio Juraj Zrinski.³⁷

1. 2. Historiografija razdoblja prosvjetiteljstva

U razdoblju prosvjetiteljstva tema bitke kod Sigeta bila je razmjerno slabo zastupljena u hrvatskoj historiografiji. Među značajnijim djelima koja je spominju su *Kronika aliti spomen vsega svieta vikov* (1696) i *Plorantis Croatiae saecula duo* (Dva stoljeća uplakane Hrvatske, 1703) Pavla Rittera Vitezovića (1652-1713) te *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1756) Andrije Kačića Miošića (1704-1760). Iako potonje djelo nije u punom smislu historiografsko, potrebno je uzeti ga u obzir jer je iz sadržaja pjesme »Pisma od bana Zrinovića i cara Sulejmana Trećega koji obside Siget ungarski i pod njim umri na 1566.« jasno kako je autor poznao i koristio Črnkovo *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta* kao izvor te kako je osim prenošenja informacije o herojstvu i važnosti branitelja težio donijeti i točne podatke.

U *Kronici* Vitezović Sulejmanovu vojnu iz 1566. registrira kao važan događaj, a između ostalog piše kako je erdeljski vojvoda Ivan (Ivan Sigismund Zapolja) nagovorio sultana da pokrene pohod. O bitci ne piše detaljnije – navodi tek da je Sulejman opsjeo grad s izrazito velikom vojskom, a da ga je branio Nikola Zrinski s posadom sastavljenom većinom od Hrvata. Oni su slavno poginuli, a Turci su osvojili grad, ali su pobjedu »vnogom svojom kervjom i samoga cara Solimana smertjom kruto drago platili«.³⁸ Zanimljivo je, iako povijesno potpuno netočno, to da Vitezović barata podatkom koji kaže da je sultan Sulejman poginuo u borbama za Siget,³⁹ a ta se greška ne pojavljuje ni u ranijoj ni u kasnijoj historiografiji. U djelu *Dva stoljeća uplakane Hrvatske*, drugom po redu u kojem spominje Sigetsku bitku, autor ne donosi mnogo više detalja, nego opisuje važnost Zrinskijeve žrtve. Navodi da je sultan poveo golemu vojsku na grad jer ga je želio osvojiti kako bi se lakše mogao kretati Panonskom nizinom, a time i lakše pljačkati Austriju, Štajersku i Moravsku te da mu se suprotstavio Zrinski, koji je bio spreman zadržavati osmansku vojsku do zadnjih snaga. Piše kako je bila riječ o sili »kakvoj umalo nije pòdlegla cijela Europa«. Zatim navodi da su Zrinski i svi branitelji poginuli, ali ističe kako njegova hrabrost i domoljublje trebaju biti inspiracija svim potomcima i pokazati s kojim žarom je potrebno braniti domovinu.⁴⁰

Andrija Kačić Miošić jasno izražava svijest o potrebi za očuvanjem uspomene na najvažnije povijesne događaje i osobe riječima: »[...] jer što se u knjigam ne

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Pavao RITTER VITEZOVIĆ: *Kronika aliti spomen vsega svieta vikov*, ur. Bojan Marotti, prir. Alojz Jembrih, Zagreb: Artresor, 2015, 335.

³⁹ *Ibid.*, 337.

⁴⁰ Usp. Pavao RITTER VITEZOVIĆ: *Dva stoljeća uplakane Hrvatske / Plorantis Croatiae secula duo*, prir. Zrinka Blažević – Bojan Marotti, prev. Zrinka Blažević, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 81.

nahodi, brzo se izgubi i zaboravi; knjige štampane sve po svitu idu, ako se izgube u jednom gradu, državi, ali kraljevstvu, neće u drugomu.«⁴¹ Stoga i učestalost pojavljivanja zrinskih tema u njegovim djelima svjedoči o njihovoj snažnoj prisutnosti u kolektivnom pamćenju i o uvjerenju da članovi obitelji Zrinski pripadaju panteonu najznačajnijih osoba iz hrvatske povijesti. Među njima u ovom je kontekstu najvažnija pjesma *Pisma od bana Zrinovića i cara Sulejmana Trećega koji obside Siget ungarski i pod njim umri na 1566.*, koja ekstenzivno opisuje opsadu i bitku. Iz tijeka radnje koji umnogome prati Črnkovu kroniku zaključujemo da je Kačić Miošić poznao *Podsjedanje i osvojenje Sigeta* i da ga je koristio kao izvor povijesnih podataka za pjesmu kojoj je bio cilj slaviti hrabrost, vjernost i ustrajnost Nikole Zrinskog. Pjesma se gradi oko nekoliko uporišta, odnosno činjenica vezanih uz Sigetsku bitku koje su u vrijeme njezina nastanka već bile prerasle u legendu. To su animozitet Sulejmana i Zrinskog jednoga prema drugom, ali i njihovo međusobno uvažavanje,⁴² zatim Zrinskijevo odbijanje predaje – pri čemu Kačić Miošić ne navodi nuđenje krune nego samo ponudu da će ga poštediti ako preda grad te naposljetku detaljno opisuje sve elemente junačkog posljednjeg proboja. U pjesmi se i na drugim mjestima navode točni povijesni podatci kao što su: informacija o velikom brojčanom nesrazmjeru između branitelja i napadača; kronološki točno predstavljen tijek opsade; Zrinskijeva odredba da ga u slučaju njegove pogibije na mjestu zapovjednika zamijeni njegov nećak Gašpar Alapić; činjenica da je veliki vezir Sokolović zatajio sultanovu smrt kako bi spriječio rasulo vojske – dapače, da je dao organizirati sve kao da je sultan živ; osim toga, od Črnka je preuzet opis odjeće koju je Zrinski odjenuo prije zadnjeg proboja, kao i to da je dao ušiti 100 dukata u džep kao nagradu onome tko ga pokopa. Zanimljivo je da Kačić Miošić preuzima i sitne detalje koji po sebi nisu bili presudni za tijek bitke, te ih se kao takve moglo i izostaviti, ali povijesna je točnost pridonosila didaktičkoj funkciji pjesme, a neki su od motiva zaista dodatno naglašavali Zrinskijeve herojske karakteristike. Tako primjerice spominje da je Zrinski dao podići vješala u gradu, da je u borbama oko Sigeta poginulo 30 000 Osmanlija, iako pogrešno navodi da je Zrinskom pri povlačenju u tvrđavu bilo ostalo 600 vojnika, dok ih je, prema Črnku, zapravo bilo 800; te da je u posljednjem proboju Zrinski bio pogođen više puta i naposljetku u glavu: [...] *A kad bana rane dopadoše, / kleknu vitez na kolino livo. / [...] / al ga biše puška udarila / u zlo misto, u čelo junačko.*⁴³ Uz navedeno, Kačić Miošić obrani Sigeta pridaje i vjerski element obrane kršćanstva, koji prikazuje i kao Zrinskijevu intimnu moti-

⁴¹ Andrija KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Zagreb: Školska knjiga, 2006, 22.

⁴² Sulejman: [...] *Prođ' te me se, paše i veziri! / Nije meni starost dodijala, / već nevirni Zrinović Nikola, / [...] / Sad nejma većega junaka / u Turčina ni u kaurina; Zrinski: Mili Bože, na daru ti fala, / kad dočeka i ovoga danka, / da ja vidi ov'liko junaka / pohoditi Zrinovića bana!* Andrija KAČIĆ MIOŠIĆ: *Pisma od bana Zrinovića i cara Sulejmana trećega*, u: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, 413-414.

⁴³ *Ibid.*, 420.

vaciju, ali i kao svetu dužnost njega i branitelja, ispunjavanje koje ih pak čini mučenicima u kršćanskom smislu.⁴⁴

1.3. Historiografija 19. stoljeća

Najznačajnije djelo u 19. stoljeću napisano na temu Sigetske bitke svakako je opsežna studija Matije Mesića (1826-1878) *Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka* (1866). S obzirom na to da je M. Mesić kao vjerodostojne preuzeo prije svega informacije Franje Črnka te novosti koje su donijeli F. Forgách i N. Istvánffy, nije ih potrebno još jednom detaljno ponavljati, nego će se umjesto toga istaknuti posebnosti Mesićeve studije u odnosu na raniju historiografiju te interpretacije koje su se u međuvremenu eventualno izmijenile.

Mesićeva je studija prvo u punom smislu znanstveno djelo o Nikoli Zrinskom jer je osim ranonovovjekovne historiografije rabio i sve primarne izvore do kojih je mogao doći, pri čemu su bili osobito vrijedni izvještaji o tijeku opsade mletačkog poslanika Leonarda Contarinija duždu Girolamu Priuliju, ali i korespondencija između Girolama Albinija i Contarinija. Mesić također detaljno obrazlaže stratešku važnost utvrde Siget, ali i prikazuje zbivanja u carskom taboru kod Győra.⁴⁵

U opisivanju Zrinskog kao zapovjednika Mesić se drži Črnkovih podataka o odlukama koje je donosio, ali im često dodaje objašnjenje kako bi pokazao Zrinskijevu taktičku sposobnost (primjerice da je dao unijeti slamu u kuće u Novoj Varoši kako bi one lakše izgorjele kad se zapale jer je bio svjestan različite obrambene snage različitih dijelova grada i da Novu Varoš neće moći dugo braniti te da je jednako tako planirao zapaliti i Veliku Varoš i povući se u Stari Grad ako ne bi imao drugog izbora).⁴⁶ Istovremeno, a pod utjecajem romantičkog ozračja 19. stoljeća i rastuće prisutnosti i važnosti osjećaja patriotizma, u opisu Zrinskog pojavljuje se i (pomalo pretjerano i historiografski nedokazivo) inzistiranje na tome da je Zrinski bio blag zapovjednik te da su on i njegovi vojnici gajili snažne domoljubne osjećaje prema Hrvatskoj. Dok je u Črnkovu opisu odredbi o disciplini u gradu Zrinski mogao djelovati grubo i surovo, Mesić je na više mjesta nastojao ublažiti Zrinskijev karakter opisujući njegovu brigu za vlastite vojnike.⁴⁷

⁴⁴ Zrinski: *Što sam, Bože, od tebe prosio, / sada vidim, da sam isprosio: / blagoslovi svitlu sablju moju / da osvetim svetu viru tvoju [...] Ako l' se je približalo vrime, / da mi našu krvcu prelijemo / braneć svetu viru Isusovu / i svijetlu krunu cesarovu, / umri ćemo kano mučenici, / od slavnoga naroda vojnici. Ibid., 414-415.*

⁴⁵ Pritom je Mesić prvi koji jasno iznosi kako Maksimilijan II. ipak nije jednostavno napustio branitelje kako bi cijela vojska mogla braniti prilaz Beču nakon pada Sigeta. On navodi da je kralj poslao postrojbu od 800 ljudi, koja se međutim nije uspjela probiti do grada jer je on već bio pod opsadom, ali da je glavnina vojske prema konsenzusu kraljevih savjetnika ostala u Győru kako bi branila pristup Beču i njemačkim zemljama.

⁴⁶ Matija MESIĆ: *Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka*, Zagreb: Matica ilirska, 1866, 238, 253, 264.

⁴⁷ Usp. primjerice Zrinskijeve odluke o sastavljanju sigetske posade ili odredbe o financiranju i prehrani vojnika. *Ibid.*, 225, 239.

Iako je domoljublje koje Mesić pripisuje Zrinskom i braniteljima bliže osjećajima 19. stoljeća te time anakrono⁴⁸ (ali istovremeno i prijemčivo njemu suvremenom čitatelju), upravo je ono bilo osobito važno za jačanje kulta Nikole Zrinskog u 19. stoljeću jer je sugeriralo kontinuitet (i to posredstvom vrlo važne obitelji koja je imala status gotovo nacionalne dinastije) hrvatskog domoljublja barem u kontekstu zadnjih 300 godina. Od drugih za emocionalnu recepciju važnih elemenata potrebno je istaknuti svijest Zrinskog i branitelja o slavi koja ih je čekala nakon junačke pogibije i odbijanje sultanove ponude da se predaju. Motiv buduće slave u historiografiji pojavljuje se sve od 16. stoljeća (F. Forgách) nadalje te ga treba tumačiti kao refleksiju aktualne percepcije, odnosno stava prema braniteljima koji je bio prisutan u široj svijesti u vremenu pisanja pojedinog djela. Odbijanje ponude za predaju (odbijanje hrvatske krune i spremnost na žrtvovanje sina) Mesić preuzima od Forgácha, a preko njegova je djela postalo kanonskim elementom narativa o Sigetskoj bitci. Naposljetku Mesić donosi i podatke o Sulejmanovoj fiksaciji na osvajanje Sigeta⁴⁹ te vrlo detaljno opisuje posljednju bitku i junački proboj. Pritom kao posljednji novi podatak donosi onaj iz osmanskih izvora koji tvrde kako Zrinskog nisu ubili metci koji su ga pogodili u borbi nego su ga jedva živog odnijeli pred janjičarskog agu koji je naredio da mu odrube glavu.⁵⁰

2. Odnos povijesne zbilje i opernog libreta

Radnja opere *Nikola Šubić Zrinjski*, a posebno tijek zbivanja u Sigetu kako su prikazana u operi, dosljedno prati povijesnu zbilju, odnosno podatke koji su izneseni u djelima *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta* Franje Črnka, *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV ab anno 1490. ad annum 1605*. Nikole Istvánffyja i *Zigethi Hungariae claustrae praestantissimi vera descriptio* Ferenc Forgácha. Istovremeno se u operi nalaze i određeni elementi koji se inicijalno pronalaze u djelima Andrije Kačića Mišića i Matije Mesića.⁵¹ Međutim, sukladno dramaturškim potrebama, a posebice

⁴⁸ Iako i F. Forgách u nekoliko navrata navodi da su se branitelji žrtvovali za slobodu ili spas domovine, osjećaj pripadnosti određenoj zajednici u protonacionalnom razdoblju ne treba miješati s potpuno definiranim nacionalnim osjećajem koji se razvio u 19. stoljeću.

⁴⁹ M. MESIĆ: *Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka*, 276.

⁵⁰ *Ibid.*, 292.

⁵¹ U *Podsjeđanju i osvojenju Sigeta* donose se informacije o tome da je sultan Sulejman s velikom vojskom krenuo u ratni pohod te da je na putu prema Beču najprije zastao u Beogradu, odakle je odlučio krenuti na Siget. Nadalje, u usporedbi s informacijama koje se pojavljuju u operi i F. Črnko i F. Forgách, kao i N. Istvánffy u svojim djelima donose podatke o velikom brojčanom nesrazmjeru između branitelja i napadača, o tome da su branitelji odlučili krenuti u posljednju bitku kada je grad zapaljen te da su u njoj poginuli (gotovo) svi, a i o tome da je na kraju bitke gradsku barutanu zahvatio požar te je ona odletjela u zrak, pri čemu je stradalo mnogo napadača. U djelu *Zigethi Hungariae claustrae praestantissimi vera descriptio* F. Forgácha prvi se put pojavljuju navodi o tome da je sultan Zrinskom prvo nudio »upravu nad Ilirikom i posjed nad Hrvatskom« ako preda grad, a zatim mu i prijetio pogubljenjem navodno zarobljenog sina, kao i informacija da se u posljednjoj bitci borila i supruga jednog od brani-

	F. Črnko, <i>Podsjeđanje i osvojenje Sigeta (1567.?)</i>		
	1. Sultan Sulejman s velikom vojskom kreće na ratni pohod		
	2. Zrinski porazio prethodnicu vojske kod Šikloša		
	3. Sulejman stao u Beogradu, zatim odlučio krenuti na Siget		
	4. Osmanska vojska je pozdravila Sulejmanov dolazak pod Siget pucanjem iz oružja		
	5. Zrinski i branitelji polažu zakletvu da će braniti grad do kraja		
	6. Imenuje Gašpara Alapića svojim zamjenikom u slučaju pogibije		
	7. Odredbe o ponašanju u gradu tijekom opsade		
	8. Velik brojčani nesrazmjer između napadača i branitelja		
	9. Konstantni osmanski napadi		
	10. Zrinski sam zapalio Novi Varoš i s posadom se povukao u Veliki Varoš		
	11. Povlačenje iz Velikog Varoša u Stari Grad		
	12. Branitelji uspješno odbijaju napade na Stari Grad, znatne osmanske žrtve		
	13. Požar zahvatio stari grad, povlačenje branitelja u unutarnji dio Starog Grada		
	14. Opći osmanski napad, zapalili grad		
	15. Zrinski se svečano odjenuo i u podstavu tunike stavio 100 ugarskih dukata i ključeve Sigeta		
	16. Odluka da krenu u posljednju bitku kada je grad zapaljen		
	17. Ohrabrio branitelje govorom prije proboja		
	18. Lovro Juranić nosi zastavu		
	19. Junačka bitka, poginuli su Zrinski i mnogo branitelja		
	20. Na kraju bitke požar je zahvatio gradsku barutanu koja je odletjela u zrak, pri čemu je stradalo mnogo napadača		
	F. Forgách, <i>Zigethi Hungariae...</i> (1587.)		
	F. Črnko: 8-9, 12-17, 19-20		
	21. Sultan Sulejman Zrinskom nudi »upravu nad Ilirikom i posjed nad Hrvatskom« ako preda Siget		
	22. Sulejman fingira da je zarobio Zrinskijevog sina Jurja i prijeti da će ga pogubiti ako ne preda grad		
	23. Najsnažniji osmanski napad 29. kolovoza		
	24. Supruga jednog od branitelja se u posljednjoj bitci borila uz svog muža		
	25. Sulejman umro tri dana nakon pada Sigeta		
	N. Istvánffy, <i>Historiarum de rebus Ungaricis</i> (1622.)		
	F. Črnko: 4-20		
	26. Sultan Suleman umro tijekom opsade (od starosti, bolesti i dizenterije)		
	27. Veliki vezir Sokolović zatajio sultanovu smrt		
	28. Pad grada su preživjela četvorica branitelja, kasnije ih je iz sužanjstva otkupio Juraj Zrinski		
	Juraj Ratkaj, <i>Memoria regum et banorum...</i> (1652.)		
	F. Črnko: 1-2, 19-20		
	Marko Forstal, <i>Stemmatographia...</i> (1663.-1665.)		
	F. Črnko: 8-9, 12, 16-17, 19	F. Forgách: 21	N. Istvánffy: 28
	Pavao Ritter Vitezović, <i>Kronika</i> (1696.)		
	F. Črnko: 8, 19		
	29. Sulejman poginuo u bitci		
	Andrija Kačić Miošić, <i>Razgovor ugodni naroda slovinskoga</i> (1756.)		
	F. Črnko: 5-12, 14-19	N. Istvánffy: 26-27	
	30. Sulejmanova izričita želja da porazi osobno Zrinskog		
	31. Car ne šalje pomoć Sigetu		
	Matija Mesić, <i>Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka</i> (1866.)		
	F. Črnko: 1-20	F. Forgách: 21-23	N. Istvánffy: 26-28
	32. Zrinski je brižan zapovjednik, omiljen kod svojih ljudi		
	33. Zrinskijevo viteško ponašanje u borbi		
	34. Zrinski i branitelji osjećaju snažno domoljublje		
	35. Sulejman čvrsto odlučio da neće odustati dok ne osvoji grad		

Prilog 1. – Tablični prikaz pojavljivanja i preuzimanja informacija o Sigetskoj bitci u historiografiji. Masno su otisnute informacije koje se pojavljuju i u operi

radi uspješnijeg prenošenja ideje domoljublja kakva se njegovala u 19. stoljeću pojedini su se elementi izmijenili, pojednostavili ili su se dodatno naglasili.

2.1. Povijesno dosljedni elementi libreta

Za publiku 19. stoljeća najuočljiviji povijesno dosljedan element bio je hrvatski identitet Zrinskog i branitelja, koji su upravo u Zajčevoj operi prvi put prikazani kao Hrvati, a ne kao Mađari kao u ranijim djelima.⁵² Iako se u razdoblju ranog novog vijeka ne može govoriti o postojanju nacionalnog osjećaja u modernom smislu, postojanje nacionalne pripadnosti u tom razdoblju ne treba ni potpuno relativizirati. Zrinski su bili magnati Hrvatskog Kraljevstva i vlasnici mnogih dobara, ali to ne isključuje činjenicu da su osim hrvatskom, pripadali i plemstvu Ugarskog Kraljevstva, kao i plemstvu Svetog Rimskog Carstva. Pa ipak, dosadašnja su historiografska istraživanja njihove korespondencije i drugih izvora pokazala kako su Zrinski sami uvijek bili svjesni svojeg hrvatskog porijekla i osjećali hrvatsku etničku pripadnost,⁵³ pa se u tom kontekstu može spekulirati i o najvjerojatnijem osjećaju hrvatske pripadnosti Nikole Zrinskog Sigetskog.

U historiografskom narativu, ali i u umjetničkim djelima o bitci i opsadi Sigeta nastalima od 16. do 19. stoljeća tri su se elementa iskristalizirala kao emotivno najupečatljivija, a oni su naglašeni i u operi: to su zakletva Zrinskog i branitelja,

telja. I u kronici Franje Črnka i u povijesti *Historiarum de rebus Ungaricis* Nikole Istvánffyja uz već navedene informacije navode se i one o tome kako su Zrinski i branitelji položili zakletvu te da je Zrinski kao svojeg zamjenika imenovao Gašpara Alapića; zatim da je Zrinski, kada je uvidio da ga se ne može dalje braniti, sam zapalio Novi Varoš i povukao se u Veliki Varoš; kao i podatak o tome da je u posljednjem probouju zastavu nosio Lovro Juranić. Osim toga, Istvánffy prvi donosi i u operi prisutne podatke o tome da je sultan Sulejman umro tijekom opsade, a da je veliki vezir Sokolović osmanskoj vojsci zatajio njegovu smrt. Nadalje, u Badalićevu je libretu, kao i u *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića, snažno naglašena Sulejmanova želja da osobno porazi Zrinskog (a koja nije toliko snažno izražena u Körnerovu dramskom predlošku); dok se i u libretu i kod Matije Mesića pojavljuje motiv snažnog hrvatskog domoljublja koje osjećaju Zrinski i branitelji, a Zrinski je pritom prikazan kao brižan zapovjednik, omiljen kod svojih ljudi. Potrebno je naglasiti kako potonja dva elementa ne treba tumačiti isključivo utjecajem Mesićeva *Života Nikole Zrinjskoga* jer se oni pojavljuju i kod Körnera (u formi, iako njegovi branitelji ne osjećaju hrvatsko nego mađarsko domoljublje), a i karakteristični su za sentiment 19. stoljeća.

Usp. i tablični prikaz pojavljivanja i preuzimanja informacija o Sigetskoj bitci u historiografiji. Masnim su slovima označene informacije koje se pojavljuju i u operi.

⁵² V. KATALINIĆ: Ideja nacije i nacionalnog u nekim glazbeno-scenskim djelima, 142; R. PALIĆ-JELAVIĆ: Tragovi mitologizacije u operi i/ili tragom mitologizacije opere. Nikola Šubić Zrinjski Ivana pl. Zajca, 239. Popis i analizu ostalih glazbeno-scenskih djela na temu Nikole Zrinskog i Sigetske bitke v. u: V. KATALINIĆ: Nikola Zrinyi (1508-66) as a National Hero in 19th-century, 616-630.

⁵³ N. ŠTEFANEC: Zrinski Family in Croatian Historiographic Discourse, 393-394. O identitetu plemstva usp. npr. Jörn LEONHARD – Christian WIELAND: Noble Identities from the Sixteenth to the Twentieth Century, u: Jörn Leonhard – Christian Wieland (ur.): *What makes the nobility noble? : comparative perspectives from the sixteenth to the twentieth century*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011, 7-31.

odbijanje ponuđene hrvatske krune u zamjenu za predaju te posljednji proboj. U opernoj je radnji u tim trima scenama patriotsko načelo žrtvovanja pojedinca za domovinu nadređeno privatnim željama ili intimnim osjećajima,⁵⁴ a, osim toga, sva su tri elementa smještena na krajeve činova, što je dodatno potenciralo njihov emocionalni naboj koji se prenosio i na publiku.⁵⁵

Iako je sadržaj zakletve u libretu jednostavniji od onog koji donosi F. Črnko (a posebno N. Istvánffy) i sastoji se tek od međusobnih obećanja Zrinskog i branitelja da će ustrajati u obrani grada do posljednjeg daha, ne samo da navedena jednostavnost nije naštetila recepciji opere nego je vjerojatno uzrokovala to da opera toliko snažno ispuni svoju budničarsku svrhu. Dapače, Badalić-Zajčeva zakletva pisana je u desetercima, a i deklaracije koje iznose Zrinski i njegovi vojnici formom podsjećaju na opća mjesta iz narodnog pjesništva. Stoga se može spekulirati o tome kako se uporabom elemenata karakterističnima za epsko pjesništvo kod publike željela stvoriti asocijacija i na sve ostale narodne junake iz hrvatske povijesti, a koji su im kao i Zrinski bili poznati posredstvom starije epike, te tako još snažnije naglasiti junaštvo Zrinskog i branitelja, kao i važnost njihove žrtve u opstanku Hrvatske.⁵⁶

Drugi element koji je plijenio pažnju kasnijih generacija Zrinskijevo je odbijanje ponuđene vlasti nad Hrvatskim Kraljevstvom i odbijanje poziva na predaju. U operi je to prikazano scenski vrlo efektno – Sokolović Zrinskomu najprije obećava sultanovu milost, zatim prijeti mučenjem žene i kćeri pa nudi hrvatsku krunu te mu naposljetku prijeti pogubljenjem zarobljenog sina. U toj je sceni vrlo dobro prenesena bit Zrinskijevih emocija i postupaka jer iako je Sokolović znao da to što govori nije istina, Zrinski toga nije bio svjestan. No, unatoč tomu što je bio uvjeren kako mu je sin zaista zarobljen, odbio je predati grad. Događaji su se, prema Ferencu Forgáču, gotovo identično odvili i za opsade – Osmanlije su zarobile trubača Zrinskijeva sina Jurja i u grad mu poslale trubu koja je na sebi imala njegov grb kako bi Zrinski pomislio da mu je sin zarobljen. Zatim su ga pozvali na predaju, što je odbio. U operi Zrinski s prijezirom otklanja i druge ponude: obećanje milosti riječima [...] *Al ja sam Šubić Zrinski! / Pa ako car tvoj želi grad, / Nek sam po ključu dođe, a ponudu krune izjavom Nek Zapolja mu bude kralj, / Al Zrinjski nikad, nikada! / Hrvatu ban je kralj: / On mjesto kralja vlada.*⁵⁷ Obje replike trebale su asociirati publiku na čast obitelji Zrinski, koja je u kolektivnoj svijesti zauzela mjesto narodne dinastije, te na važnost institucija Hrvatskog Kraljevstva. Iz replike [...] *Hrvatu ban je kralj: / On mjesto kralja vlada* iščitava se da banski autoritet ne proizlazi od kralja

⁵⁴ Usp. Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: *Počeci stvaranja hrvatskoga nacionalnoga opernoga repertoara – hrvatska nacionalna povijesna operna trilogija* (Mislav, Ban Leget, Nikola Šubić Zrinjski) *Ivana pl. Zajca*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2017, 371.

⁵⁵ Usp. Hubert PETTAN: *Körnerov Zriny i libreta Badalića i Adelburga*, Zagreb, 1978, nepaginirano [5].

⁵⁶ Usp. Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: *Zborski ulomci/brojevi u operi Nikola Šubić Zrinjski* *Ivana pl. Zajca* iz aspekta romantičarskih i nacionalnih ideja, *Arti musices*, 45 (2014) 2, 226.

⁵⁷ Hugo BADALIĆ: *Nikola Šubić Zrinjski*, skladao Ivan pl. Zajc, Zagreb: Tiskom C. Albrechta, 1876, II. čin, 5. slika, 4. prizor (dalje H. BADALIĆ – I. ZAJC, *Nikola Šubić Zrinjski*, čin, slika, prizor).

koji ga je imenovao na taj položaj nego iz naroda kojim vlada, što pak naglašava opreku između narodne vlasti koja štiti državu i narod (i kojoj je narod dobrovoljno pokoran) i strane vlasti koja tu zaštitu propušta pružiti.⁵⁸ Potrebno je imati u vidu kako je Hrvatska i u doba nastanka opere i u većem dijelu sljedećeg stoljeća bila u sastavu višenacionalnih država u kojima su joj prava bila u većoj ili manjoj mjeri skućena, stoga je tematiziranje postojanja hrvatske autonomne vlasti svakako bilo jedan od elemenata inicijalnog uspjeha opere i zadržavanja njezine popularnosti. I u povijesnoj je zbilji Zrinski bio jednako odlučan u pogledu neprihvatanja bilo koje ponude na predaju. Odmah na početku opsade poslije polaganja zakletve između ostalih je naredbi izdao i zabranu komunikacije s Osmanlijama ili čitanja pisama koje su u grad ubacivane strijelama. Svaki vojnik koji bi našao takvo pismo trebao ga je, pod prijetnjom pogubljenja, odmah predati svojem nadređenom, a on ga je zatim trebao spaliti ili predati Zrinskom. Time je htio otkloniti mogućnost od toga da će netko od sigetske posade doći u napast i predati se ili napustiti grad. Može se zaključiti da je sam vjerojatno čitao osmanska pisma, ali da ih je u velikoj mjeri ignorirao. Nije zabilježeno je li Zrinski ijednom odgovorio na sultanovu ponudu, ali Matija Mesić piše kako je otklonio Sokolovićev poziv na predaju netom prije zadnje bitke izjavom da je grad primio od kralja i da će ga i dalje braniti, ako bude trebalo, i po cijenu života.⁵⁹

Posljednji proboj Zrinskog i branitelja najupečatljiviji je trenutak i u povijesnom narativu i u opernoj radnji. U tom se prizoru Badalić u glavnim crtama držao povijesne točnosti: Zrinski i branitelji spremaju se na posljednji proboj iako su svjesni da će poginuti te to čine radosno i s izraženom željom za obranom domovine; izražena je brojčana nadmoć neprijatelja (u stihovima [...] *ma paklena množ / na nj diže svoj nož / [...] / Nas mal, al hrabar je broj [...]*), Juranić nosi zastavu, a nakon što su branitelji izašli iz grada, barutana je nestala u eksploziji. Pa ipak, libreto se od povijesnog događaja razlikuje u dvama važnim detaljima – u operi Juranić ne nosi kraljevsku zastavu, nego hrvatsku trobojnicu, a eksploziju barutane izaziva Eva bacajući baklju u nju, dok se u historiografiji navodi kako ju je zahvatio požar koji je izbio drugdje u gradu.⁶⁰ Oba su detalja zacijelo izmijenjena kako bi pojačala emocionalni i domoljubni naboj posljednjeg prizora. Iznimno je važan element u vezi posljednjeg proboja odsustvo bilo kakve nade u njegovu uspješnost, odnosno činjenica da je jedini motiv branitelja tada bio da poginu junačkom smrću. Franjo Črnko kao najpouzdaniji izvor jasno navodi Zrinskijeve riječi kada je odbio uzeti oklop i kacigu: »[...] govoreći da ne ide on van da bi otil van izajti iz

⁵⁸ Hrvatskog je bana predlagao kralj, a potvrđivao Sabor, sastavljen od magnata, prelata, predstavnika plemstva, slobodnih kraljevskih gradova i plemićkih županija. Ovisno o ravnoteži moći između kralja i Sabora u pojedinom bi trenutku za bana bio predložen netko za koga se znalo da će biti pogodan Saboru ili bi Sabor morao prihvatiti kraljevog čovjeka.

⁵⁹ Usp. M. MESIĆ: *Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka*, 286.

⁶⁰ A. MIJATOVIĆ: *Obrana Sigeta*, 94.

Segeta, nego da oće u njem trpiti ča mu gospodin Bog da [...]«,⁶¹ a isto odsustvo nade pojavljuje se i u operi na nekoliko mjesta.⁶² U sceni oprostaja Zrinskog i Eve prikazan je i motiv svijesti o ulasku u vječnu slavu,⁶³ što nije romantička invencija nego još jedan element koji se pojavljivao i u historiografiji sve od 16. stoljeća.

Iako su se na protagonističkoj strani neki detalji izmijenili kako bi se usuglasili s dramaturškim potrebama (osobito prisustvo Eve i Jelene u Sigetu, iako ne i svi s njima povezani događaji), libretist se u većini slučajeva i u prikazu manjih epizoda, odnosno događaja koji nisu bili od odlučujuće važnosti za tijek događaja/operne radnje, držao povijesne točnosti. Takve su primjerice informacije o kretanju osmanske vojske: Zrinski najprije dolazi s vijestima o tome da sultan pokreće novi vojni pohod, ali na Evin upit odgovara kako ne misli da će krenuti na Siget. Ovdje se odmah pojavljuje (povijesno kasnija) informacija da osmanska vojska ipak ide na Siget⁶⁴ – i u funkciji informacije, ali i kao naglasak osobnog suparništva između Zrinskog i Sulejmana. U sljedećem prizoru Alapić donosi informaciju o tome da velika osmanska vojska kreće na Siget,⁶⁵ a Paprutović da je u napredovanju već prešla Dravu⁶⁶ – što je zanimljiv detalj jer je upravo u tom pohodu 1566. izgrađen Sulejmanov most kod Osijeka te ga je vojska zaista koristila pri prelasku Drave i kretanju na južnu Ugarsku. Povijesno su točno prikazani i neki detalji vezani uz organizaciju obrane grada, primjerice to da je Zrinski Alapića imenovao svojim zamjenikom⁶⁷ ili podatak o spaljivanju Novog Grada kada ga se više nije moglo braniti (s tom razlikom da je u zbilji naredio da se slama s krovova u Novom Gradu unese u kuće kako bi brže izgorjele ako se zapale, a u operi je izdao direktnu

⁶¹ F. ČRNKO: *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta*, 20.

⁶² Usp. H. BADALIĆ – I. ZAJC: *Nikola Šubić Zrinski*: Eva: [...] *Provalit ćemo danas / Iz tamnice nam ove, / Kud Bog nas, kćerko, zove.* (III, 7, 1); Zrinski: [...] *Nadode čas, da kano Hrvat tvorim, / Održim rodu sveti zavjet svoj! / I Zrinski će uminut, / I četa mala s njim, / Al rodu sunce sinut, / Raspršit ropstva dim! [...]* Eva: [...] *Kad plane grad, / Na bedemu ću stajat: / U prah ću baklju bacit, / Poletit u visine!*; Zrinski i Eva: *Na krilih slave letimo / Pred vječne pravde sud [...]* (III, 8, 1); Zrinski, Eva, Alapić, Paprutović: *Sad zbogom bud', / Dome naš, zauvijek, / Oj, zbogom [...]* Zrinski: *Za domovinu mrijeti kolika slast!* (III, 8, 3).

⁶³ Eva: *Ne krati slave nama! / Ta šta je život bez tebe? / Od usta će do usta letit' / Junaštva tvoga dike! / [...]*; Zrinski i Eva: *Na krilih slave letimo / Pred vječne pravde sud. / Božanskim žarom njetimo / Hrvatsku vjernu grud!* Usp. H. BADALIĆ – I. ZAJC: *Nikola Šubić Zrinski*, III, 8, 1. O tome usp. i R. PALIĆ-JELAVIĆ: *Tragovi mitologizacije u operi i/ili tragom mitologizacije opere. Nikola Šubić Zrinski Ivana pl. Zajca*, 250-252.

⁶⁴ *Ibid.*, I, 2, 3.

⁶⁵ U operi se na dvama mjestima spominje podatak koji otkriva da je osmanska vojska koja je krenula na Siget brojila 200 000 vojnika (I, 1, 3: Sokolović: [...] *Dvojesta je tisuć' vojske čile / spremno poći s tobom [...]*; I, 2, 4: Alapić: *Iz Pečuha glasnik javlja / da se na boj sultan spravlja s dvojesta tisuć' ljudi.*); taj je podatak gotovo dvostruko pretjeran jer je Sulejmanova vojska 1566. brojila oko 117 000 vojnika (usp. A. MIJATOVIĆ: *Obrana Sigeta*, 57-58). Može se pretpostaviti kako cilj nije bio prenijeti preciznu informaciju, nego naglasiti veliku brojčanu nadmoć napadača, a, osim toga, riječ »dvjesta« se sastoji od dvaju slogova te ju je stoga lakše uglazbiti i otpjevati nego riječ »sto« koja bi se pojavila kada bi se govorilo o 100 000 osmanskih vojnika.

⁶⁶ H. BADALIĆ – I. ZAJC: *Nikola Šubić Zrinski*, I, 2, 5.

⁶⁷ *Ibid.*, I, 3, 3.

naredbu da se Novi Grad zapali kada je postalo jasno kako ga više ne mogu braniti).⁶⁸ U pojedinim replikama lika Zrinskog naglašeni su stavovi Nikole Zrinskog kao povijesne osobe, a najvažniji su primjeri tog postupka ustrajanje u vjernosti kralju unatoč tomu što mu je jasno kako neće poslati vojnu pomoć⁶⁹ (iako on jest poslao 800 vojnika, pri čemu nije presudno što oni nisu uspjeli stići do grada, odlučeno je da glavnina vojske – što je bila jedina snaga koja se mogla suprotstaviti cijeloj osmanskoj vojsci – ne dolazi u pomoć Sigetu i ostane kod Győra) te izražavanje prijezira prema izdajniku Ivanu Sigismundu Zapolji (u riječima *Nek Zapolja mu bude kralj, / al' Zrinski nikad, nikada*),⁷⁰ koji je pokrenuo rat protiv kralja i cara Maksimilijana II., a sultana Sulejmana primio u Zemunu na njegovu pohodu na Ugarsku i obvezao se da će ga dijelom logistički opskrbiti.

Prikazana su i dva detalja koja su vrlo važna za razumijevanje atmosfere u Sigetu: vojna igra i Juranićevo ubijanje Jelene. U vojnoj igri u prvom činu opere vojnici slave Alapića i Juranića, koji su izvršili uspješan napad na Osmanlije i vratili se kao pobjednici. To je važno jer prikazuje da su tijekom opsade branitelji pružali aktivan otpor te su sporadičnim napadima na osmanski tabor nastojali nanijeti što je više moguće štete neprijateljima – pritom su u stvarnosti, iako su sami napadi bili uspješni, i sami često trpjeli ljudske gubitke, dok je u operi prikazana samo perspektiva njihova pobjedničkog napada na neprijatelja. Drugi se element u povijesti nije dogodio (iako postoje indicije da su Jelena Zrinski i Lovro Juranić zaista bili zaručeni), ali prikazuje praksu iz vremena protuosmanlijskih ratova – odnosno činjenicu da su postojali primjeri kada su muževi sami ubijali svoje supruge, a ponekad i cijele obitelji, kako bi spriječili da ih se odvede u roblje nakon što oni poginu.

Kada je prikaz događaja u osmanskom taboru u pitanju, on se nije mogao oblikovati prema izravnom svjedočanstvu, pa su pojedini likovi do određene mjere pojednostavljeni (primjerice veliki vezir Mehmed-paša Sokolović), a fokus je stavljen na prikaz atmosfere i Sulejmanovih ambicija.

Kod lika sultana Sulejmana naglašena je njegova ratnička strana, koja je onodobnoj Europi bila najupečatljivija. Već je pri prvom pojavljivanju prikazan kao stari ratnik kojemu je glavna fiksacija daljnje osvajanje, ali i kao oholi čovjek koji ima potrebu osvetiti se za poraze i uvrede koji su mu bili naneseni u prošlosti. Upravo se tema Sulejmanove visoke dobi i narušenog zdravlja u operi pojavljuje kao jedna od dviju dominantnih karakteristika njegova lika. Druga je dominantna karakteristika njegova velika želja za osvajanjem i potvrđivanjem stare slave, a one

⁶⁸ *Ibid.*, II, 5, 1.

⁶⁹ Zrinski: [...] *Od kralja stiže pismo, / poručuje nam lijepo, / da Siget dotle hrabro držimo, / dok bi njemu moguće bilo / skupit' sve svoje čete.*; Zbor: *Živio kralj!* (*Ibid.*, I, 3, 3); Juranić: *A zašto kralj ne dođe / junakom u pomoć?*; Zrinski: *Ne zbori tako, sinko! / Ustrajat' na tom mjestu valja, / pa nek se sruši cijeli svijet. / Za dom, za vjeru i za kralja / rado znade Hrvat mrijet'!* (*Ibid.*, II, 5, 1).

⁷⁰ *Ibid.*, II, 5, 4.

su u libretu često isprepletene kako bi se pokazalo da Sulejman osvajanje i vojne pobjede pretpostavlja svojem narušenom zdravlju.⁷¹ Povijesno dosljednim elementom može se smatrati i postojanje određene razine osobnog odnosa, tj. suparništva između dvojice zapovjednika. Iako Sulejmanovu fiksaciju na Zrinskog, koja je u operi vrlo naglašena, nije moguće precizno utvrditi u tom intenzitetu kao povijesnu činjenicu, postoje određeni podatci koji ukazuju na to da je Zrinskog doživljavao značajnim faktorom u habsburškom protuosmanskom sustavu.⁷² Nedugo prije početka opsade grada Zrinski je sa svojom vojskom izvršio vrlo uspješan napad na osmanski logor kod Šikloša u kojem je poginulo mnogo Osmanlija, uključujući i zapovjednika Mehmed-bega Tarolija, i u kojem su osvojili mnogo plijena.⁷³ Većina se povjesničara slaže da je taj čin Zrinskoga potaknuo Sulejmana da promijeni prvotni plan i umjesto na Eger usmjeri vojsku na Siget, dok Matija Mesić s druge strane dvoji da bi zapovjednik Sulejmanova kalibra donio tako ishitrenu odluku i smatra da je skretanje na Siget bilo unaprijed planirano iz pragmatičnih razloga.⁷⁴ Neovisno o tome kojoj se od verzija priklonili, prateći događaje oko opsade, vidljivo je kako Siget i Zrinski iz vojnog cilja prema kraju opsade sve više postaju osobni cilj, a to se najjasnije iščitava iz izjave zarobljenog osmanskog vojnika koji je branitelje uvjeravao kako Sulejman neće prekinuti opsadu makar morao poginuti s cijelom svojom vojskom.⁷⁵ Taj je prelazak fokusa vrlo fino nijansiran i u libretu opere od polaska na pohod kada mu je želja kazniti cara i osvojiti Beč⁷⁶ preko nezadovoljstva drugim osvajanjima jer ona bez pada Sigeta nisu potpuna⁷⁷ do potpune fiksacije na Zrinskog i odsustva interesa za bilo što drugo.⁷⁸ Tako je i

⁷¹ To je vidljivo u scenama u prvom i u trećem činu: Sulejman (Levij): [...] *Reci sad, koliko ljeta / Još ću uživati toga svijeta. Reci, mogu li svijet još strti?*; Levi: [...] *Još deset! Ali dalje ću!* / *Mirovat valja tebi, / Uživati mirno slave, / Inače mogu ne bi / Sačuvati vrijedne glave* [...]; Sulejman: [...] *Šta će meni ljeta duga, / Da proživim kano crv / [...]* / *Jedno mi je dosta samo, / Al ću raditi dan i noć, / Pa kad i ja pođem tamo, / Slava moja neće proći!*; Sulejman: *Slavom hoću da pozlatim / Zadnji žiča tijek. / Na vojnu!* [...] (*Ibid.*, I, 1, 1); Sulejman: *Levi, Levi, zar ti mniješ, / Da junak teško umire? / Al samo sad mi pruži lijek, / Da prije vidim glavu / Pod mojom nogom* [...] (*Ibid.*, III, 6, 2).

⁷² Taj je status Zrinski stekao ponajprije zahvaljujući bitkama u kojima se posebno istaknuo – pod Bečom 1529, Peštom 1542. i Sigetom 1556, ali i zbog pogubljenja Ivana Katzianera 1539. Indikativno je to što je jedan od uvjeta osmanske strane pri sklapanju primirja 1540. bio da iz njega budu isključeni Nikola i Ivan Zrinski (prema tvrdnjama Ivana Ungnada upravo zato što ih je sultan želio kazniti za Katzianerovo pogubljenje). M. MESIĆ: *Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka*, 74-76.

⁷³ A. MIJATOVIĆ: *Obrana Sigeta*, 61.

⁷⁴ Detaljnije o strateškoj važnosti Sigeta za kretanje vojske južnom Ugarskom v. M. MESIĆ: *Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka*, 230-232.

⁷⁵ M. MESIĆ: *Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka*, 278; Pismo Girolama Albinija Leonardu Contariniju od 10. rujna 1566., u: *ibid.*, prilozi: LXXIX.

⁷⁶ Sulejman: [...] *Preko praga / Ungarije ravne / Na Beč gredem, / Da od želje davne / I taj bedem / Srušim, satrem, spalim* (I, 1, 3); [...] *Pamtite li uoredu / Njemačkoga cara? / Platit će mi danak već / Ona guja stara, / Kad mu otmem Beč!* (I, 1, 4).

⁷⁷ Timoleon: *Javljam, care, dobru vijest: / Pade Gjula i Kerečin.*; Sulejman: *Ah, rado ćujem, rado!* Još Siget vazda stoji, / *Ah, Siget moj još nije!* (II, 4, 2).

⁷⁸ Mehmed: *Otkada boluje?*; Levi: *Otkada ti se vrati / Iz Sigeta!* [...]; Mehmed: [...] *Veseli se, o care: / Pol Ugarske je tvoje, / Otkada Gjula pade.*; Sulejman: *Ti reci, da je Siget moj, / I egipatski bit ćeš kralj!* (III, 6, 1);

Sulejmanova smrt prikazana kao da ju je uzrokovala nemogućnost osvajanja Sigeta – odnosno, dosljednije opisu iz narodne pjesme kako je sultan umro »od jada« nego sadržajima historiografske literature. Iako se kod starijih autora kao moguću uzrok njegove smrti spominju i prirodni slijed visoke dobi i narušenog zdravlja koje ga je duže pratilo i moždani udar i dizenterija, sasvim je jasno da se libretist odlučio prikazati je na način koji je dodatno potvrđivao ideju o važnosti i veličanstvenosti Zrinskog i branitelja. Naime, njoj je više pridonosila interpretacija događaja po kojoj je Sulejmanova smrt (skoro izravna) posljedica turskih vojnih neuspjeha/uspjehnosti branitelja nego što bi to bio slučaj da je prikazano kako je sultan umro od posljedica epidemije u taboru – što bi istovremeno bilo nedostojno jednog od najvećih ratnika ranog novog vijeka, ali i ne bi ponudilo (metafizički) vrhunac sukoba između Zrinskog i Sulejmana.

U libretu se pojavljuje i Sokolovićevo preuzimanje vlasti, ali ta se scena samo oslanja na povijesne činjenice. Naime, Sokolović zaista jest zatajio sultanovu smrt, ali kako bi sačuvao moral vojske i spriječio njezin rasap, a ne iz vlastohleplja, kako je u libretu prikazano. Naprotiv, odmah je poslao glasnika princu Selimu kako bi ga obavijestio da je postao sultan, a vojsci je objavio vijest kada su već odmakli pri povratku u Istanbul. Potrebno je istaknuti da su, iako Sokolovićev istup ostavlja dojam kako mu je namjera gotovo uzurpirati vlast, izneseni podatci točni – on nije prekinuo opsadu, nego je dao naredbu da se sve odvija kao da je sultan živ, vojsci je naredio daljnje snažne napade kako bi ipak zauzeli Siget, ali poslije njegova pada nije nastavio pohod na Beč, nego se vratio u Istanbul, što je izneseno riječima: Sokolović: *A sad na Siget! / A sad na Siget! / U Stambol tada ravno!*⁷⁹

Osim navedenog, kao zasebna je tema obrađena i proslava pobjede u bitci na Mohačkom polju 1526. godine, što je važno ne samo za prikaz atmosfere u osmanskom taboru (koja se sastojala od mješavine osjećaja superiornosti prema kršćanskoj strani, naglašavanja Sulejmanovih dugotrajnih vojnih uspjeha i frivolnosti odaliski) nego i u kontekstu toga da je upravo 29. kolovoza, na dan bitke kod Mohača, poduzet najsnažniji napad na Siget iz svih oružja, a s nadom da će se taj datum opet pokazati sretnim za osmansku vojsku.

2.2. Povijesno nedosljedni elementi libreta

U cijeloj operi samo dva elementa ni u kojem smislu ne slijede povijesni tijek događaja. U manjoj mjeri to je prikaz pregovora Zrinskog i Sokolovića u Sigetu. S obzirom na to da se ni u jednoj drugoj sceni branitelji i Osmanlije ne susreću izravno, ta je scena bila potrebna radi dramaturški uvjerljivog tkanja opere, ali i radi

Sulejman: [...] *Levi, Levi, zar ti mniješ, / Da pravi junak teško umire? / Al samo sad mi pruži lijek, / Da prije vidim glavu / Pod mojom nogom. / O Zrinjski, o Zrinjski, / I ti ćeš sa mnom poći!* (III, 6, 2).

⁷⁹ H. BADALIĆ – I. ZAJC: *Nikola Šubić Zrinjski*, III, 6, 5.

postizanja dramske napetosti koja vodi prema finalu. Potrebno je ipak istaknuti kako nijedan izvor ne spominje Sokolovićev fizički ulazak u Siget. Dapače, većina se slaže u tome da su se ponude prenosile isključivo putem pisama, a nema čak ni podataka o tome je li Zrinski izrijeком odbijao navedene ponude ili ih je jednostavno ignorirao. U osmanskim se scenama pojavljuje još nekoliko detalja iz povijesne zbilje koji su našli svoje mjesto u libretu iako nisu bili nezaobilazni u osiguravanju smislenog tijeka radnje. Primjerice, spominju se Ivan Sigismund Zapolja, koji je Sulejmanu obećao pomoć i graditelj mosta preko Drave Hamza-beg. Međutim, njihovo se neispunjavanje dodijeljenih zadaća preuveličalo, možda i zato da bi se pokazao potpun raspad sultanove vojske pod Sigetom, koji je odolijevao opsadi. I dok se u libretu Sulejman pita [...] *A gdje je Ivan kralj, / što svjetova me na taj rat, / što tisuć konjanika / za boj mi stalno reče dat'?* te na Sokolovićevu molbu da mu oprostí što mu nije uspio poslati vojsku (jer *On veli da dravski most bje kasno gotov*) naređuje da se pogubi Hamza-beg, koji je odgovoran za gradnju mosta – čini se kako je u povijesnoj zbilji Zapolja obećao tek dio logističke podrške, a svakako nije bio onaj koji je sultana nagovorio na pohod, nego prije onaj koji ga je primio tek na jednoj stanici na putu do Ugarske. Nadalje, s gradnjom dravskog mosta nije se kasnilo, nego se, upravo suprotno, isti izgradio u rekordnih deset dana. Međutim, Hamza-beg je pritom imao vrlo snažnu motivaciju – sultan Sulejman po čaušu mu je poslao svileni rubac i poruku koja je otkrila da će beg o tom rupcu visjeti na kraju mosta ako ne bude gotov do njegova dolaska.⁸⁰

Možda je povijesno najnedosljedniji element upravo prisustvo Eve i Jelene u Sigetu. Iako ti likovi imaju vrlo važne uloge u operi, posebno u razvoju emocija i izazivanju istih kod publike, ni jedna od njih dviju nije se za trajanja opsade zaista nalazila u gradu. Osim što se u vrijeme opsade nalazila u Čakovcu s tada jednogodišnjim sinom Ivanom, Eva Rosenberg bila je druga supruga Nikole Zrinskog, dok je Jelenina majka bila Katarina Frankopan. Iako Körner zna da je Zrinskijeva prva supruga bila Katarina Frankopan,⁸¹ u drami, pa onda i u opernom libretu, njegova je supruga Eva iz jednostavnog razloga što su 1566. bili u braku, dok su se drugi obiteljski odnosi prilagodili i pojednostavili radi uvjerljivije dramaturgije. U dokumentima nije zabilježeno gdje se nalazila Jelena, ali s priličnom se sigurnošću može pretpostaviti kako je i ona boravila u obiteljskoj rezidenciji. Međutim, iako stvarne povijesne osobe Eva i Jelena Zrinski tada nisu bile u gradu, u njemu su bile prisutne supruge i djeca brojnih drugih branitelja. Stoga se njihova prisutnost osim kao pjesnička sloboda može promatrati i kao uporaba figure *pars pro toto*.

⁸⁰ Usp. F. ČRNKO: *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta*, 6.

⁸¹ Usp. Theodor KÖRNER: *Zriny*, ur. i prir. Michael Holzinger, Berling: Holzinger Verlag, 2014, V, 1.

Zaključak

Sigetska bitka imala je iznimno snažan odjek u suvremenoj Europi – kako u sredstvima svakodnevne komunikacije, tako i u historiografiji koja se, podjednako hrvatska i strana, često i intenzivno bavila ovom temom. Pritom historiografski narativ nije bio nepromjenjiv, nego je imao svoju razvojnu putanju. U slučaju Sigetske bitke i postupaka Nikole Zrinskog u historiografiji nije došlo do iskrivljenja ili znatnih izmjena historiografskog narativa, a uočavaju se tek dvije intervencije novim podacima koji ranije nisu bili navedeni u Črnkovoju kronici (ponuda Hrvatske na upravu Zrinskom ako preda Siget i prijetnja pogubljenjem sina te podatak koji govori da je sultan umro tijekom opsade, a da je veliki vezir Sokolović isto zatajio vojsci – oba kod plauzibilnih autora, suvremenika događaja F. Forgácha i N. Istvánffyja), dok je jedina intervencija u 19. stoljeću bilo pre naglašavanje hrvatskog domoljublja Zrinskog i branitelja.

Paralelno sa znanstvenom historiografijom, bitka kod Sigeta bila je tema brojnih umjetničkih djela – umjetničke i narodne epike, slikarstva te glazbene umjetnosti (osobito u 19. stoljeću) koji su također prenosili narativ ili pojedine informacije iz njega svojoj publici. Upravo su se kroz međudjelovanje historiografije i umjetnosti tijekom vremena u kolektivnom sjećanju izdvojila tri emotivno najupečatljivija elementa – zakletva, odbijanje hrvatske krune u zamjenu za grad i junački posljednji proboj – a oni su u operi posebno naglašeni. Pritom je gotovo ključnu funkciju imala drama *Zriny* njemačkog dramatičara Theodora Körnera, koja je doživjela enormnu popularnost i u 19. stoljeću pokrenula novi val fascinacije osobom Nikole Zrinskog i njegovim djelima.⁸² Upravo je na toj drami Hugo Badalić temeljio i svoj libreto za operu *Nikola Šubić Zrinski*, ali ga ipak nije samo doslovno preveo i skratio nego ga je na pojedinim mjestima i prilagodio. Tako primjerice uvodi cijeli kompleks odnosa prema Ivanu Sigismundu Zapolji, koji se kod Körnera i ne spominje – i Zrinskijev prijezir prema njemu (u drami samo odbija ponudu krune, a u libretu opere uz to i naglašava različitost od Zapolje), a i Sulejmanovo zamjeranje što ga je nagovorio na pohod, a nije mu poslao vojsku koju je obećao; zatim »pohrvačuje« likove koji se u izvorniku izjašnjavaju kao Mađari i daje im izjave hrvatskog domoljublja; te snažnije naglašava Sulejmanovu usmjerenost na Zrinskog, koja je kod njega i dugotrajnija – u operi Sulejman od početka želi osvojiti Siget, dok ga u drami na to praktički nagovara Mehmed-paša Sokolović.

⁸² Prema Kálmánu Kovácsu, Körner je kao historiografski izvor rabio knjigu *Oesterreichischer Plutarch* (1807) Josepha von Hormayra. Međutim, iz sadržaja je jasno kako je Hormayr pri pisanju dijela o Zrinskom rabio samo Črnka kao izvor (najvjerojatnije posredstvom Budinina prijevoda), a u Körnerovoj se drami pojavljuju i neki podaci koje spominju F. Forgách (ponuda krune u zamjenu za predaju Sigeta i prijetnja pogubljenjem sina) i N. Istvánffy (podatak da je sultan umro tijekom opsade, a M. Sokolović to zatajio kako vojska ne bi izgubila moral). Iz toga je jasno kako je on izravno ili posredno morao poznavati i djela (barem i te dvojice autora). Usp. Kálmán KOVÁCS: Die Rezeption von Theodor Körner mit und ohne *Zriny*, u: Andrea Horváth – Kálmán Kovács – Eszter Pabis (ur.): *Dialogische Erinnerung*, Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó – Debrecen University Press, 2017, 41. Usp. i: Joseph von HORMAYR: *Oesterreichischer Plutarch*, Beč: Anton Doll Verlag, 1807, 91-108.

Potrebno je istaknuti kako su se u libretu opere upotrijebili oni elementi iz povijesnih izvora koji najbolje prenose poruku o herojstvu i hrabrosti (spremnost branitelja na borbu i pogibiju, poduzimanje uspješnih manjih napada), a izostavili svi oni koji govore o teškoćama u gradu pod opsadom (nedostatak hrane, vode i puščanog praha). Jednako tako, nisu se prikazali svi gubitci branitelja tijekom bitaka, nego samo pobjeda u jednom od sukoba tijekom opsade i zadnja bitka. Pa ipak, u drugom činu opere prikazao se i povijesno dramatičan trenutak zatvaranja u Stari Grad, odnosno prihvaćanja činjenice da se Novi Grad više nikako ne može braniti (a pri čemu je nastradalo i mnogo vojnika i civila). Međutim, to se prihvaćanje nije prikazalo kao očajnički čin ili nešto što bi se moglo tumačiti kao ishitren pokušaj spašavanja situacije, nego kao, iako teška, promišljena strateška odluka na liniji samožrtvovanja koje će nešto kasnije u radnji podnijeti i Zrinski i svi branitelji. Izostavili su se i elementi iz kojih bi se mogla dobiti slika o grubosti Zrinskog – disciplina i kazne koje je uveo u vojsku. Upravo suprotno – on je prikazan kao izrazito nježan suprug i otac te kao dobronamjeran zapovjednik kojeg vojnici poštuju zbog karizmatičnosti i autoriteta koji posjeduje. Zanimljiv je detalj to što opera ne sadrži jednu od vrlo upečatljivih scena u pripremi za zadnji proboj – gotovo ritualno odijevanje Zrinskog (koje je zaista podsjećalo na pripreme starogrčkih spartanskih ratnika za bitke), a posebno njegovo spremanje 100 zlatnika i gradskih ključeva u podstavu svoje tunike. Moguće je da su se navedeni detalji izostavili kako bi se izbjeglo provođenje ideje o postojanju Zrinskijeva smrtnog tijela u zadnjem činu. Posebno imajući u vidu to da je posljednja slika upravo apoteoza, može se zaključiti kako je namjera libretista i skladatelja bila na simboličan način prikazati prelazak Zrinskog i braniteljâ u trenutku juriša iz grada iz fizičkog svijeta u besmrtnost, odnosno u trajnost nacionalnoga sjećanja.

Promatrajući povijesne opere u širem smislu, a primjerima se zadržavajući na onima koje su nastale na području Habsburške/Austro-Ugarske Monarhije, može se ustvrditi kako se odnos između historiografije i opernog libreta nalazio u rasponu od onih opera koje gotovo dokumentiraju povijesnu događajnicu uz tek pokoju umjetničku intervenciju radi snažnijeg emocionalnog dojma – kakav je upravo *Nikola Šubić Zrinski* (ali i primjerice mađarska opera *Hunyadi László* Ferenc Erkel), preko onih koje nisu utemeljene u historiografski točnim podacima, ali su potpuno dosljedne narativu iz kolektivnog sjećanja (kakvi su Erkelov *Bánk bán* i *Libuše* Bedřicha Smetane) pa do onih koje su smještene u važno doba nacionalne povijesti, ali se ne bave konkretnim provjerljivim povijesnim događajima, nego im je funkcija prikazati atmosferu i karakteristike pripadnika pojedinog naroda (takve su primjerice opere *Porin* Vatroslava Lisinskog i *Brandenburžani u Češkoj* Bedřicha Smetane). Iz međusobne usporedbe recepcije navedenih opera dosadašnja su istraživanja pokazala da je, iako nije bilo presudno da opera dosljedno prati detalje iz povijesne zbilje, za pozitivnu recepciju, a time i za potencijal pojedinog djela da postane opera-nacionalni simbol, bilo vrlo važno da sadržaj odgovara uvriježenim

predodžbama iz kolektivnog sjećanja te da korelira s aktualnim (političkim) problemima pojedine etničke ili nacionalne skupine.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

- BADALIĆ, Hugo: *Nikola Šubić Zrinjski*, skladao Ivan pl. Zajc, Zagreb: Tiskom C. Albrechta, 1876.
- ČRNKO, Ferenc: *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta*, ur. Milan Ratković, Zagreb: Liber – Mladost, 1971.
- FORGÁCH, Ferenc: *Zigethi Hungariae claustrum praestantissimi vera descriptio, et obsidionis epitome*, u: Petrus Albinus (ur.): *De Sigetho Hungariae propugnaculo, a Turca anno Christi MDLXVI obsessio & expugnatio, opusculum Consecratum*, Wittenberg, 1587, nepaginirano.
- FORSTAL, Marko: *Stemmatographia Mavortiae Familiae Comitum de Zrin*, rukopis (pohranjen u Zbirci rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu).
- HORMAYR, Joseph von: *Oesterreichischer Plutarch*, Beč: Anton Doll Verlag, 1807.
- ISTVÁNFY, Nikola: *Historiarum de rebus Ungaricis Libri XXXIV*, Köln, 1622.
- KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- KÖRNER, Theodor: *Zrinyi*, ur. i prir. Michael Holzinger, Berling: Holzinger Verlag, 2014.
- MESIĆ, Matija: *Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka*, Zagreb: Matica ilirska, 1866.
- RATTKAY, Juraj: *Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, ur. Mirko Valentić, prev. Zrinka Blažević – Vladimir Rezar – Boris Nikšić – Teodora Shek-Brnardić – Irena Miličić, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.
- RITTER VITEZOVIĆ, Pavao: *Dva stoljeća uplakane Hrvatske / Plorantis Croatiae secula duo*, prir. Zrinka Blažević – Bojan Marotti, prev. Zrinka Blažević, Zagreb: Matica hrvatska, 2019.
- RITTER VITEZOVIĆ, Pavao: *Kronika aliti spomen vsega svieta vikov*, ur. Bojan Marotti, prir. Alojz Jembrih, Zagreb: Artresor, 2015.

LITERATURA:

- ***, Črnko, Ferenc (Franjo), *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. 2, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2000, 699.
- BABIĆ, Petra: *Hrvatske nacionalno-povijesne opere od druge polovice 19. do kraja 20. stoljeća. Intencije i recepcija*, Zagreb: Despot Infinitus, 2021.
- BANOV, Estela: *Naracija o junaštvu kao dio kolektivnog pamćenja: Nikola Zrinski u usmenim i pučkim povijesnim pjesmama*, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 11 (2018), 111-133.
- BENE, Sándor: *Povijest jedne obiteljske povijesti. Rađanje i žanrovska pozadina genealogije Zrinskih*, u: Sándor Bene – Zoran Ladić – Gábor Hausner (ur.): *Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*, Zagreb: Matica hrvatska, 2012, 251-302.
- BLAŽEVIĆ, Zrinka – COHA, Suzana: *Zrinski i Frankopani – strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 40 (2008) 1, 91-117.

- BRATULIĆ, Josip: Sigetska epopeja u hrvatskoj književnosti, u: Josip Bratulić – Vladimir Lončarević – Božidar Petrač (prir.): *Nikola Šubić Zrinski u hrvatskom stihu*, Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2016, I-XXV.
- JOZAK, Kristina: *Historia Sigethi* Samuela Budine i njegov opis Sigetske bitke, u: Stanislav Tuksar – Kristina Milković – Petra Babić (ur.): *Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti (glazba, likovne umjetnosti, književnost)*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2018, 401-415.
- KATALINIĆ, Vjera: Nikola Zrinyi (1508-66) as a National Hero in 19th-century Opera between Vienna, Berlin, Budapest and Zagreb, *Musica e storia*, XII (2004) 3, 611-630.
- KATALINIĆ, Vjera: Ideja nacije i nacionalnog u nekim glazbeno-scenskim djelima: uz početak djelovanja zagrebačke opere (1870-1876), u: Nikša Gligo – Dalibor Davidović – Nada Bezić (ur.): *Glazba prijelaza. Svečani zbornik za Evu Sedak*, Zagreb: Artresor, 2009, 141-148.
- KATALINIĆ, Vjera: Ponovno o Zrinijadi na glazbenoj sceni u 'dugom 19. stoljeću', u: Stanislav Tuksar – Kristina Milković – Petra Babić (ur.): *Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti (glazba, likovne umjetnosti, književnost)*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2018, 111-123.
- KATALINIĆ, Vjera: Staging History: the 1566 Siege of Siget and 19th Century Opera, *Journal of Croatian Studies*, XLII (2001), 43-52.
- KOVÁCS, Kálmán: Die Rezeption von Theodor Körner mit und ohne *Zrinyi*, u: Andrea Horváth – Kálmán Kovács – Eszter Pabis (ur.): *Dialogische Erinnerung*, Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó – Debrecen University Press, 2017, 39-77.
- KOVÁCS, Kálmán: Literarische Bearbeitungen der Belagerung von Szigetvár und ihre Quellen, *Germanistische Studien*, VIII (2011), 9-20.
- LEONHARD, Jörn – WIELAND, Christian: Noble Identities from the Sixteenth to the Twentieth Century, u: Jörn Leonhard – Christian Wieland (ur.): *What makes the nobility noble?: comparative perspectives from the sixteenth to the twentieth century*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011, 7-31.
- MANDUŠIĆ, Iva: Ugarski povjesničar Nikola (Miklós) Istvánffy (1538.–1615.) i njegovo djelo *Historiarum de rebus Ungaricis* u hrvatskoj historiografiji, *Croatica Christiana periodica*, 33 (2009) 64, 33-67.
- MIJATOVIĆ, Anđelko: *Obrana Sigeta*, Zagreb: Školska knjiga, 2010.
- PALIĆ-JELAVIĆ, Rozina: *Nikola Šubić Zrinjski* u Zajčevoj hrvatskoj nacionalnopovijesnoj opernoj trilogiji. Utjecaj ideja i svjetonazora 19. stoljeća na oblikovanje sadržaja i likova, u: Stanislav Tuksar – Kristina Milković – Petra Babić (ur.): *Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti (glazba, likovne umjetnosti, književnost)*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2018, 143-169.
- PALIĆ-JELAVIĆ, Rozina: *Počeci stvaranja hrvatskoga nacionalnoga opernoga repertoara – hrvatska nacionalna povijesna operna trilogija* (Mislav, Ban Leget, Nikola Šubić Zrinjski) *Ivana pl. Zajca*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2017).
- PALIĆ-JELAVIĆ, Rozina: Tragovi mitologizacije u operi i/ili tragom mitologizacije opere. Nikola Šubić Zrinjski *Ivana pl. Zajca*, *Arti Musices*, 50 (2019) 1, 235-258.
- PALIĆ-JELAVIĆ, Rozina: »Vox populi« – uloga i značenje zbornih brojeva/ulomaka u hrvatskoj nacionalnoj povijesnoj opernoj trilogiji (Mislav, Ban Leget, Nikola Šubić Zrinjski) *Ivana pl. Zajca*, u: Stanislav Tuksar (ur.): *Ivan Zajc (1832-1914) : Glazbene migracije i kulturni transferi u srednjoj Europi i šire u 'dugom' 19. stoljeću / Musical Migrations and*

- Cultural Transfers in the 'long' 19th Century in Central Europe and Beyond*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2016, 59-81.
- PALIĆ-JELAVIĆ, Rozina: Zborski ulomci/brojevi u operi *Nikola Šubić Zrinski* Ivana pl. Zajca iz aspekta romantičarskih i nacionalnih ideja, *Arti musices*, 45 (2014) 2, 217-247.
- PAULIK, Dalibor: *Hrvatski operni libreto*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.
- PELC, Milan: Nikola Zrinski Sigetski u knjigama sa životopisima i portretima znamenitih ljudi iz 16. stoljeća, u: Stanislav Tuksar – Kristina Milković – Petra Babić (ur.): *Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti (glazba, likovne umjetnosti, književnost)*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2018, 217-236.
- PETTAN, Hubert: *Körnerov Zriny i libreta Badalića i Adelburga* (posebni otisak iz: *Zbornik I radova sa skupa muzikologa i glazbenih pisaca*, Zagreb: Društvo hrvatskih skladatelja, 1976), Zagreb, 1978.
- PŠIHISTAL, Ružica: Nikola Zrinski u pjesničkom pamćenju hrvatskog puka, u: Stjepan Blažetin (ur.): *XIII. Međunarodni kroatistički skup*, Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 2017, 40-59.
- ŠTEFANEC, Nataša: Zrinski Family in Croatian Historiographic Discourse, u: Wilhelm Kühlmann – Gábor Tüskés (ur.): *Militia et Litterae. Die beiden Nikolaus Zrinyi und Europa*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2009, 391-410.
- ZVONAR, Ivan: Sigetska tragedija u očima jednog komornika i jednog vojnika, *Kaj*, XLIX (2016) 5-6, 57-79.

Summary

SCHOLARLY HISTORIOGRAPHY AND LICENTIA POETICA: THE RELATIONSHIP BETWEEN THE HISTORICAL AND FICTIONAL NARRATIVES IN THE LIBRETTO OF THE OPERA NIKOLA ŠUBIĆ ZRINJSKI BY IVAN ZAJC

The article examines similarities and differences between historiographical works on the topic of Nikola Zrinski and the battle of Szigetvár and the libretto of opera *Nikola Šubić Zrinski*. By analysing historiography from the 16th to the 19th century it is concluded that the narrative on Nikola Zrinski was not uniform, but encountered alternations. However, those alternations were not substantial and did not change its merit, what's more, they were made by contemporaries of the events and can thus be deemed plausible. As early as 1567, Francis Črnko, Zrinski's chamberlain and surviving member of Szigetvár's crew, published his testimony *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta* (The siege and capture of Szigetvár) in which he gave a detailed account of the events during the siege and the course of the final battle. Over the course of next 60 years, Franciscus Forgách introduced the information that sultan Suleyman first offered Zrinski rule over Croatia if he would surrender Szigetvár, and then threatened to torture and kill his son if he refused to do so; and Nikola Istvánffy added the information the sultan had died during the siege and that the Grand Visier Sokolović withheld that information from the army so that it wouldn't lose its combat morale. From then to the 19th century, the narrative experienced no changes or additions – and even then

Matija Mesić only emphasized (historically exaggerated) Croatian patriotism that he claimed Zrinski and his crew felt. The opera is almost fully consistent with the historiographical information (brought by Črnko, but also Forgách and Istvánffy) on the course of events, containing only two significant elements that differ from it – namely, Mehmed Sokolović coming to Szigetvár to negotiate (which had its inter-dramatic reasons) and the presence of Eva and Jelena in the besieged town (which added another layer of emotion and patriotism to the opera). In the libretto, emotionally most impactful historiographical elements, those that accentuated courage, perseverance and patriotism of Zrinski and his crew (such as the oath to defend the town and each other to the last breath that they took; Zrinski refusing to surrender the city, not exchanging it nor for the government over Croatia, nor to save his son's life; and the heroic final charge they performed) were strongly emphasized. The libretto formed in such a manner, and performed in the period of post-*Ausgleich* discontent, met its rousing goal to the full extent, reminding the audience of the Croatian glorious past and igniting their patriotism.